4088

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక

Journal of the Telugu Academy

KAKINADA.

దేశభాషలందు తెలుఁగు లెస్స.

సంపుటము ౪౮
Vol 48

సంచిక ౪
Part 4

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తు

స్థాపకులు

శ్రీ జయంతి రామయ్యగారు

ప్రతిష్ఠాపకులు

శ్రీ శ్రీ శ్రీ రావు వేంకటకుమార మహీపతి సూర్యారావు బహద్దరువారు సి. బి. ఇ., డి. లిట్, పిఠాపురము మహారాజావారు.

శ్రీ శ్రీ శ్రీ వేంకటగిరి మహారాజావారు.

శ్రీ శ్రీ శ్రీ బొబ్బిలి మహారాజావారు.

ఉద్ధారకులు

శ్రీ రాజా వేంకటాద్రి అప్పారావు బహద్దరువారు,
(జమీందారు, ఉయ్యూరు ఎస్టేటు,)

శ్రీ

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక

Journal of the Telugu Academy

KAKINADA.

దేశభాషలందుఁ దెలుఁగు లెస్స.

సంపుటము ౪౮	సంవత్సరము చందా	సంచిక ౪
Vol 48	రు 3—0—0	Part 4

శ్రీ ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్పత్రిక

Journal of the Telugu Academy Kakinada

సంపుటము ౨౮ ఆశ్వయుజ—కార్తికములు సంచిక ౨

విషయసూచిక

—— ౧ ——

ప్రాచీనాంధ్ర చారిత్రక భూగోళము—నాడులు

కుందూరి ఈశ్వరదత్తు.

(గతసంచికల తరువాయి)

చెంగర—చాగల్నాడు

ముమ్మడినాయకుని శాసనములలోఁ బేర్కొనఁబడిన ఉభయ గోదావరీ మధ్య ప్రదేశమున నున్న పానార, కోన, చెంగఱ, కుఱ వాటక ప్రాంత భాగములఁ గూర్చి వ్రాయునపుడు, పానార, కుర వాటక ప్రాంతభాగములను గూర్చి గతసంచికలలో వ్రాసియున్నాను. చెంగఱనాఁడు, లేక చాగల్నాఁడు తూర్పుగోదావరీ మండలములోని రాజమహేంద్రవరము పెద్దాపురము తాలూకాలకు సరివచ్చు భూభాగము. గోదావరీనది కుత్తర తటమున నున్న ప్రదేశము. ఈ మండలములో నీ భాగమును చాగల్నాడని ప్రజలు వ్యవహరింతురు.

ఈ చెంగఱ ముమ్మడినాయకుని శ్రీరంగము, కోరుకొండ శాసనములలో నుదాహృతమైనటులు నిదివఱకే సూచించియున్నాము. సింగయ నాయకుని అక్కలపూండిశాసనములో "ప్రథితోభయ గోదావర మధ్య ప్రాంతేషు మహిత సౌభాగ్యాన్। పాలయతి ముమ్మడీంద్ర శ్చెంగఱ కుఱవాట కోనవానా ? రాన్॥ అని మరల వ్రాయఁబడినది.[1]

దక్షిణహిందూ దేశశాసనములందలి చాళుక్య భీమవరశాసనములలో నొకదానియందు "చెంగనాంటి స్థలములో సమత్తిపూండి ఊాల గని చాళుక్య భీంవ్వరపు భీమేశ్వర దేవరలకు నగరుగట్టను దారవోసి యిస్తిమి" యని చెంగనాఁ డుదాహరింపఁబడినది. ఈ శాసనములో దాతపేరు గాని శక సంవత్సరముగాని లేదు. ఈ సమత్తిపూఁడి గ్రామము పెద్దాపురము తాలూకాలోని మత్తిపూడి యను గ్రామమే.[2]

---

1. ఎపి గ్రాఫియా ఇండికా సంపుటము. 13 శాసనము సంఖ్య 24. సింగయ నాయకుని అక్కలపూండి శాసనము (శా. శ 1290)

2. దక్షిణ హిందూదేశ శాసన సంపుటము. 5. సంఖ్య. 43.

కోన

పూర్వోదాహృతమైన 'కోన' శాసనములలో కోనరాష్ట్రమనియు, కోనస్థలమనియు, కోనమండలమనియు, కోనదేశమనియు వ్యవహరింపఁబడినది. అన వేమారెడ్డి నడుపూరు శాసనములో[3] "శాకాబ్దే రసరత్నభానుగణితే (శా.శ 1296) గ్రస్తే విధౌ రాహుణా, కార్తిక్యాం విజయేశ్వరస్య పురతః శ్రీగౌతమీరోధసి। విప్రేభ్యః పరమన్న వేమనృపతిః శ్రీ వేమసాన్యాః స్వసుః పుణ్యార్థం నడుపూరుసంజ్ఞక మదాద్గ్రామం సకోణస్థలే" అనియు, కాటయవేముని తొత్తరమూడి శాసనములో (శా.శ 1333) "కోనదేశే గ్రహారోయం భాతి మల్లవరాభిధః। తీరేచ వృద్ధగౌతమ్యాః పుణ్యే ముక్తీశ్వరాంతికే॥[4] అనియు, ద్రాక్షారామశాసనములలో నొకదానియందీప్రాంతము కోనరాష్ట్రముగను (శాశ 1153)

"శ్రీ కోణ్డ దేసటి రభూ ద్విపులేషు తేషు శ్రీ దుర్జయాన్వయల సద్గృహ రత్నదీపః।
కణ్డ్రివాది విషయచ్చ స కోణ్డః కోనరాష్ట్ర మలభ ద్దలితారిః।
రాజలాంఛన సమున్నత ముద్యద్రాజభీమధరణీశ్వర రత్నాత్"
అని పేర్కొనఁబడినది.[5]

శాసనములం దుదాహృతములైన నడుపూరు, మల్లవరము గ్రామములు ఇప్పటి అమలాపురము తాలూకాలో నున్నవి. గోదావరి మండలములోని, అమలాపురము, కొత్తపేట తాలూకాలకు కోనసీమ యని పేరు. మల్లిదేవుని పిఠాపురము శాసనములో కోనమండలా-

---

3 నడుపూరు శాసనము. Epigraphia Indica Vol III P.286.

4 తొత్తరమూడి శాసనము. Epigraphia Indica Vol IV. P. 324.

5 ద్రాక్షారామశాసనము. దక్షిణహిందూదేశ శాసన సంపుటము. 4-1153.

ధీశుఁడైన రాజపఱేఁడు లక్ష్మీమ్మతొండాంబికలను భార్యలను పెండ్లాడి నట్లు వర్ణింపఁబడెను.

> "శ్రీమాన్ రాజపఱేండు క్ష్మానాథః కోనమండలాధీశః
> ఉపయేమే యః కులజే లక్ష్మీమ్మతొండాంబికే దేవ్యా"

సింధుయుగ్మాంతరదేశము—రెండేఱుల నడిమివిషయము

వెలనాటి పృథ్వీశ్వరరాజు పిఠాపురశాసనములో, వీరచోడునకు మంత్రియు సేనాపతియునైన రెండవ విదురవర్మ, పాండ్య భూపతిని గెల్చి, తన ప్రభువగు వీరచోడునిచే "సింధుయుగ్మాంతర దేశ" పాలన మును వహించినట్లు వర్ణింపఁబడినది. 'ఈ సింధుయుగ్మాంతర దేశము 'అశేష సస్య ప్రచురఫలయుత మని చెప్పఁబడినది. రాజరాజు నందం పూఁడి శాసనములో[7] "పరమమహేశ్వరః పరమ బ్రహ్మణ్యః శ్రీరాజ రాజ దేవో రెండేఱులనడిమి విషయనివాసినో రాష్ట్రకూట ప్రముఖాన్ కుటుంబినః సమాహూయ మంత్రిపురోహిత యువరాజ దౌవారిక ప్రధానసమక్షం మిత్థ మాజ్ఞాపయతి యథా॥" అని రాజరాజు రెండే ఱుల నడిమివిషయనివాసులగు ప్రముఖకుటుంబుల నాహ్వానించి నట్లు వర్ణింపఁబడినది. దానమిచ్చిన గ్రామము నందంపూడి. దాని సరిహద్దు గ్రామములు పెద్దపూడి, ముంజరము, అనునవి, అమలాపురము తాలూ కాలో నున్నవి. రెండేఱుల నడిమివిషయ మనఁగా తూర్పుగోదావరి జిల్లాలో గౌతమీ వసిష్ఠానదుల మధ్య నున్న ఇప్పటి అమలాపురము రాజోలు తాలూకాలకుఁ జెందిన ప్రదేశము. ఈ రెండేఱుల నడిమి విషయము సంస్కృతమున తెలుపఁబడిన 'సింధుయుగ్మాంతర దేశము'నకు

---

6 పృథ్వీశ్వరుని పిఠాపురము శాసనము. ఎపిగ్రాఫియా ఇండికా సం. 4. పుట 36.

7 రాజరాజు నందంపూడి శాసనము ఎపిగ్రాఫియా ఇండికా సం. 4 పుటలు 303 ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక సం. 1. సంచిక 1.

సరియైన తెలుగు సేత. నాఁటికిని నేఁటికిని "అశేష సస్య ప్రచుర ఫల యుత"మగు గోదావరీమండలాంతర్భాగము;ఇదియే కోనసీమ.

కడలునాడు—కడలిసీమ

తూర్పుగోదావరీ మండలాంతర్భాగమున శాసనబద్ధమును, సారస్వత ప్రసిద్ధమును నగు నాఁడులలో కడలు నాఁడొకటి. ఈకడలు నాఁడు ద్రాక్షారామ శాసనములలో పేర్కొనఁబడినది. కులోత్తుంగ చోడదేవుని శాసనములలో నొకదానియందు "చోడమండలమున తిరువింజులూరు నాంటి గంజట్టు పంచనది ముడిగొండఁడైన వత్సరాయఁడు వ్యతియిపాతనిమిత్తమునం గడలునాంటి సిల రట్టడికము పదియేడు రాజరాజ మాడలు వెట్టి వలయుచుట్టు అంతయుం జతు స్సీమములో సల్వి సందలతోం గూడ విల్చికొని శ్రీ భీమేశ్వర దేవరకు ... నిత్యపడి వోయంగల పాలకుంచ్చములు పదియేడింటికి విడ్చిన పసులు ..." అనియు, మఱియొకదానియందు "శ్రీ భీమేశ్వర దేవరకు గడలునాంటిలోని మంజేటి గంగిరెడ్డి తన వృత్తియైన అలము సలివి సంపదలతో శ్రీ భీమేశ్వర దేవరకు ధారాపూర్వకము సేసి" అనియు కడలు నాడు పేర్కొనఁబడినది. ఆశాసనములలో నుదాహరింపఁబడిన 'సిల', 'మంజేరు' గ్రామములు కాకినాడ తాలూకాలోని శీల, మంజేరు గ్రామములే. ఈకడలు నాడు కాకినాడ తాలూకా సముద్రతీర ప్రాంతము. [8]

శ్రీనాథకవి భీమేశ్వరపురాణము పంచమాశ్వాసములో భీమేశ్వరస్వామి పాలించిన భూభాగములో కడలిసీమ కలిసియున్నట్లు వర్ణించియున్నాఁడు.

---

8 దక్షిణ హిందూదేశ శాసన సంపుటము 4. శాసనముల సంఖ్య 1291;1361.
భీమేశ్వర పురాణము. పంచమాశ్వాసము పద్యము 89.

గీ॥ ఏకభోగంబుగాఁగ నేలేఱు గరుసు
కడలిసీమయు గౌతమీగంగ మేర
కప్పురపుఁ గ్రోవి కాశ్మీరఖండ మవధి
యేలె విశ్వకుటుంబి భీమేశ్వరుండు

కడలునాడే కడలిసీమ

వీసరనాడు

ఈ వీసరనాడు గోదావరీమండలములోని మన్య ప్రాంతము. ఇది కడప మండలములోని తాళ్ళప్రొద్దుటూరి శాసనమునందును, రాజమహేంద్రవరము అన్న దేవుని మ్యూజియము శాసనమదుంను బేర్కొనఁబడినది. తాళ్ళప్రొద్దుటూరి శాసనములో ఏఱువ భీముఁడు వీసరనాడు, చక్రగొట్టము, మన్యము, వడ్డక్కేలి ? వేంగి, కళింగాది మండలములుజయించినట్లు చెప్పఁబడినది రాజమహేంద్రవరము శాసనములో అన్నదేవుఁడు గంగా (గోదావరి) తటమునందు పిన్నసాని సంగమమందు గల వీసరనాటిలోని ఉత్తమ గండ చోడాన్నవరమనెడి గ్రామమును బ్రాహ్మణులకిచ్చెనని గలదు.

ఉ॥ పన్నితురంగమంబునకుం బక్కెర వెట్టిన వార్త(హేరిచే
విన్న భయంబునం గలంగె వీసరనాండునుం జక్రగొట్టమును
మన్నియు (వడ్డెక్కేలియ) ను (ల...ద్యన) వేంగి కళింగలాదిగా
నిన్నియు నొక్కనాండ ... నేఱువ భీమన్రిపాలు ధాడికిని.

శాసనపద్యమంజరి

"యోయం లసద్వీసఱునాంటి సమాఖ్య దేశే
చోడాన్న దేవవర ముత్తమగండపూర్వం।
గంగాతటే భువన విశ్రుత పిన్నసాని
సంగెన్న దేవనృపతిర్ద్విజసాదకార్షీత్॥

(రాజమహేంద్రవరము మ్యూజియము శాసనము)

మొదట నుదాహరించిన పద్యమే 'చాటుపద్యమణి మంజరి'లో నొక విధముగను, శ్రీ వెంకటరమణయ్య శ్రీ వెంకటరామయ్యగారలు, భారతిలో ప్రకటించిన తాళ్లప్రొద్దుటూరి శాసనములో మఱియొక విధముగను నున్నది. (భారతి—ఈశ్వర సంllమాఘమాసము)

ఉll పన్ని తురంగమంబునకు బక్కెర వెట్టిన వార్తచారుచే
విన్న భయంబునం గలిగి వేసటనాటనె చక్రగోట్టముల్
మన్నియ పట్టణంబులును మక్కెన వేంగి కళింగలాదిగా
నిన్నియు నొక్క పెట్టిగసె నేఱువభీమ నృపాలుధాటికిఁ

(చాటపద్యమణిమంజరి రెండవభాగము పుట 59)

ఉll పన్ని తురంగమంబునకు బక్కెర వెట్టిన వార్తహేరిచే
విన్నభయంబునం గలగె వీసఱనాండును జక్రగొట్టముఁ
మన్నియ వడ్డె తెక్కలియ మంథ్యన వేంగి గళింగలాదిగా
నిన్నియు నొక్క నాండవిసె నేఱువ భీమునృపాలు ధాడికిన్.

(భారతిలోని పద్యము)

ఈవీసరనాడు నేఁటి తూర్పుగోదావరి మండలములోని చోడవరము ఎల్లవరము తాలూకా ప్రాంతముగా నుండనోపును.

జంతఱునాడు-జంతుర్నాడు

ఈనాడు విశాఖపట్టణ మండలములోని ప్రసిద్ధమైన నాడులలో నొకటి. సింహాచలములోని శాసనములలో నిది పెక్కంటియందు పేర్కొనఁబడినది. శా.శ. 1109 నాటి యొక శాసనములోఁ జంతుర్నాటి డెబ్బదింటిలో వీరనారాయణ (పురమును) ఆచంద్రార్కస్థాయిగా సుక్షేత్రమగుచున్న భూమిని శ్రీ దంతపురేశుఁడు సింహాచలస్వామికి సమర్పించినట్లు గలదు. జంతఱునాటిని పేర్కొన్న మొదటి ప్రాచీన శాసన మిది యని తోఁచుచున్నది. ఈసీమలోని గ్రామములనుదాహరించిన కొన్ని శాసనములఁ జూపుచున్నాము.

(1) జంతర్నాటి సీమలోను ఉత్తరాపల్లి గ్రామము.

(2) జంతర్నాటి జాంకేటి గుడివాడ.

(3) జంతర్నాటి ప్రతాపచింగ రాజులు తమకు అభీష్టార్థ సిద్ధిగాను సమర్పించిన కొలుపులులకు మరపుకోటు గంగనారాయణ చెఱువు వెనుకను క్షేత్రము.

(4) జంతఱునాటి మారందపల్లి జలక్షేత్రము. శాసనములలో పేర్కొనఁబడిన గ్రామములు విశాఖపట్టణమండలములో శృంగవరపుకోట తాలూకాలో గలవు.

(1)	వీరనారాయణ	వీరనారాయణం
(2)	ఉత్తరాపల్లి	వుత్తరావిల్లి
(3)	జాంకేటి గుడివాడ	గుడివాడ
(4)	లకుమరపుకోట	లక్కవరపుకోట
(5)	మారందపల్లి	మార్లాపల్లె

'జంతుర్నాటి డెబ్బది' యని పేర్కొనఁబడుటచేత డెబ్బది గ్రామములు గలవాఁడని చెప్పవచ్చును. శృంగవరపుకోట తాలూకా ప్రాంతమె ప్రాయికముగా జంతుర్నాడు కావచ్చును.

శ్రీనాథుడు కాశీఖండములో అల్లాడ వేమారెడ్డి విజయముల నిట్లు వర్ణించియున్నాడు.

సీ॥ సప్తమాడియరాయ చంద్రబింబాననా
చికురవల్లరులపైఁ జిన్నిపువ్వు
ఝాండె జంతుర్నాటి జననాథ శుద్ధాంత
కుచకుంభముల మీఁది కుంకుమంబు

---

9 దక్షిణ హిందూదేశ శాసన సంపుటము 6. శాసన సంఖ్యలు. 1189; 698, 711; 925; 745.

బారహాదొంతి భూపాల లీలావతీ
గండస్థలంబులఁ గలికినవ్వు
కలువపల్లొడ్డాది కటకాధిపతి వధూ
సీమంత వీథులఁ జేరుచుక్క

గీ॥ ....
....
....
....

ఒడ్డవాది ఒడ్డాది రాజ్యము

శాసనములందును సారస్వతమునందును బ్రసిద్ధిగాంచిన ఒడ్డవాది లేక ఒడ్డాది రాజ్యమొకటి. ఇదియు విశాఖపట్టణము మండలములోని యంతర్భాగమే. సింహాచలము శాసనములలో ఒడ్డాది మత్స్యవంశరాజన్యుల శాసనములలో నిది ఒడ్డవాది, ఒడ్డాది రాజ్యమని పేర్కొనఁబడినది.

"శ్రీశకవర్షంబులు 1297 గు నేంటి వైశాఖ విమల తృతీయా బుధవారమునాండు అనవేమయరెడ్డి ప్రధాని నారాయణదాసుల కొడుకు చెన్నమనారాయండు తనకు ఒడ్డాది అర్జునదేవ మహారాజు చే బడసిన ఊరు గొట్టివాడ..."(శాసన సంఖ్య 785)

"శ్రీ శకవర్షంబులు 1295 గు నేంటి శ్రావణ శుక్ల పౌర్ణమియు నాదివారమునాండు ఒడ్డువాది అర్జున దేవరాజుల కొడుకు జయంత రాజు తనకు నాయురారోగ్యైశ్వర్యసంతానాభివృద్ధిగా శ్రీ నరసింహ నాథునికి సమర్పించిన ... ... గడిచింగావరము గొట్లముగా రెండూడ్లు ... ... " (శాసనసంఖ్య. 981) పై నుదాహరింపఁబడిన గొట్టివాడ, గడిచింగావరము, గొట్లము గ్రామములు పీరవిల్లి (చోడ

వరము) తాలూకాలోని గోటివాడ, గొట్లాము, శింగవర మను గ్రామములే. ఒడ్డాదియు నాతాలూకాలోనిదే. ఈ ఒడ్డాదిరాజ్య మిప్పటి చోడవరము తాలూకా ప్రాంతమని చెప్పవచ్చును.

ఈ ఒడ్డాది, లేక వడ్డాది కళింగాంధ్ర దేశమునందలి సామంత మండలములలో నొకటి. రెడ్డి, కాకతీయ, విజయనగరరాజుల చరిత్రలలో ప్రసిద్ధిగాంచినది. శ్రీనాథుని కృతులగు భీమేశ్వరపురాణములో, కాశీఖండమునందును బేర్కొనఁబడినది. పెద్దన మనుచరిత్రలో కృష్ణదేవరాయల దిగ్విజయయాత్రాసందర్భమున రాయలు వడ్డాదిని మసి యొనర్చె నని వర్ణించియున్నాఁడు. ఆ పద్యముల నన్నిటిని వ్రాయుట చర్వితచర్వణమగు నని పాఠకులకు నివేదించుచున్నాను.

వరాహ వర్తనీ విషయము

ఈ వరాహవర్తనీ విషయ మిప్పటి యాంధ్రప్రదేశములోని శ్రీకాకుళము జిల్లాలోని శ్రీకాకుళ, టెక్కలి తాలూకాప్రాంతము. ప్రాచీన శాసనములలో దీనికి వరాహవంతని యనియు,వరాహవర్తని యనియు, కోలువర్తని యనియు, క్రోష్టుకవర్తని యనియుఁ బేర్లు. శ్రీ కూర్మము శాసనములలో నొకదానియందు "కలుంగ్గ మండలాంతర్గతమైన ... వరాహవంత్తనియ సింహాపురమున ఆదిత్యనాయకుల్లో నైన నాయకులును" అని వరాహవంతనిలోని సింహాపురము గ్రామము పేర్కొనఁబడినది. ఈ సింహాపురము శ్రీకాకుళమునకు సమీపమున నున్న సింగుపురగ్రామము[10]. మూఁడవ వజ్రహస్తుని గంజాము శాసనములో "వరాహ వర్తన్యామ్ నవగ్రామ శ్చతుస్సీమా వచ్ఛిన్నస్స జలస్థలస్సర్వ పీడా వివర్జిత మాచంద్రార్క క్షితి......" అని నవగ్రామము వరాహవర్తనిలోని దని తెలుపఁబడినది. ఈ నవగ్రామము టెక్కలి తాలూకాలోని నౌగామను గ్రామము. ఆతనిదేయగు

---

10 దక్షిణ హిందూదేశ శాసన సంపుటము 5 సంఖ్య 1190. (శా.శ. 1152)

మద్రాసు మ్యూజియము శాసనములో "వరాహ వర్తన్యాం తామర చెరుగ్రామోనామ చిఖలీ వాటికేన సమ మేకీకృత్య" యని తామర చెఱువు గ్రామము పేర్కొనఁబడినది. ఈగ్రామము ఇప్పటి శ్రీకాకుళము తాలూకాలోని తామరపల్లె యనుగ్రామమె. మూఁడవ వజ్రహస్తుని బొడ్డపాడు శాసనములో "కోలువర్తని విషయే అవరెంగాఖ్య గ్రామః" అని కోలువర్తని విషయములో అవరంగ గ్రామము గలదని వ్రాయఁబడినది. అతనిదే యగు చికాకొలవలస శాసనములో "కోలువర్తని విషయే కోకుడ్డ మాఖ్య గ్రామః" అని యావిషయాంతర్గమైన కోకుడ్డ గ్రామములో చెప్పఁబడినది. దేవేంద్రవర్మ చీడివలస శాసనములో "కోలు వర్తన్యాం కన్దలివాడ గ్రామనివాసినః కుటుంబినః" అని కందలివాడ గ్రామము కోలువర్తని విషయములోనిదే యని విపరింపఁబడినది. అనంతవర్మ చోడగంగ దేవుని కొర్ని శాసనములో "శ్రీ చోడ గంగదేవః వరాహవర్తనివిషయే వాసినో రాష్ట్రకూట ప్రముఖాన్ ......భవిద్విషయే ఖొన్నగ్రామః ముణ్డపఱునామ గ్రామం గ్రాసీకృత్వా...తత్రగార గ్రామగృహీత ముణ్డపఱుగ్రామస్య ప్రతిక్షేత్రత్వేన తూలువు గ్రామా దాహృత్యాష్టోత్తరాశీతి పరిమితం క్షేత్రం తేభ్యః ఖొన్న గ్రామనివాసి బ్రాహ్మణేభ్యః...ధారాపూర్వక మస్మాభిః దత్త మితి పూర్వతః ఖొన్న ఓంబరవెల్లి తోనేంగి గ్రామాణాం త్రికూటే తోనేంగి గ్రామవక్రగర్తా.. తతః ఖొన్నతోనేంగి ఖోల్లిర గ్రామాణాం త్రికూటే వల్మీకసహిత మరిచవృక్షః" అని ఖొన్న, గార, తూలువు, ఓంబరవెల్లి ఖొల్లిర గ్రామములు వరాహ వర్తనిలోనివని విశదీకరింపఁబడినవి. పైనఁ జెప్పఁబడిన గ్రామములు నేఁటి యీనామములతో వ్యవహరింపఁబడుచున్నవి.

అవరంగె	అవలింగి	పర్లాకిమిడి తాలూకా
కోకుడ్డము	కుద్దాము	శ్రీకాకుళము తాలూకా

ఖొన్న	కొర్ని	...
ఓంబరవెల్లి	వమరవెల్లి	...
గార	గార	...
తోసంగి	తోసంగి	...
ఖోల్లిర	కొర్లాము	...
తూలువు	తూలువు	...

ముఖలింగములోని శాసనములలో నొకదానియందు "ఈ అఖండ దీపమునకు వరాహవ_ర్తని విషయములోని తులగామ బెట్టిన భూమిపుట్లు" అని యావిషయములోని దే యగు తులగాము పేర్కొనఁబడినది. ఈతులగాము నేఁటి తెక్కలి తాలూకాలోని తులగామ గ్రామము.[11] ఆవిధముగనే ఇంద్రవర్మ అచ్యుతాపుర శాసనములో "శ్రీమహారాజేంద్ర వర్మావరాహవర్తన్యాం సిద్ధార్థక గ్రామేసర్వసమ వేతాన్కుటుంబినః సమాజ్ఞాపయతి" అని యావిషయములోని దే యగు సిద్ధార్థక గ్రామము సిద్ధాంత మను పేరుతో శ్రీకాకుళము తాలూకాలోఁ గలదు.

హస్తివర్మ ఉర్లాము శాసనములో క్రోష్టుకవర్తని తెలుపబడినది. "శ్రీ మహారాజో హస్తివర్మా క్రోష్టుకవ_ర్తన్యాం హంద్దోలక గ్రామే సర్వసమవేతాన్కుటుంబినః సమాజ్ఞపయతి...మాతాపిత్రో రాత్మనశ్చ పుణ్యాభివృద్ధయే ఉరామల్లనివాసినే వత్సగోత్రాయ... జయశర్మణే ఉదకపూర్వకం సంప్రత్తాతద్విదిత్వా స్వభూమి మమపాలయతాం......" హస్తివర్మ మహారాజు తనతల్లితండ్రులయొక్క పుణ్యాభివృద్ధికై వత్సగోత్రుఁడైన జయశర్మయను బ్రాహ్మణునకు నగ్రహార ముదకధారా పూర్వకముగ దానమీయఁబడినది. ఈ ఉరామల్లగ్రామము శ్రీకాకుళము తాలూకాలోని నేటి ఉర్లాము గ్రామమే.

11 దక్షిణ హిందూదేశ శాసన సంపుటము 5. సంఖ్య 1064.

దండయాత్రలలో నిపుడు తూర్పు సముద్రతీరమున జయించిన దేశములలో దేవరాష్ట్రమొకటి.

"కౌసలక మహేంద్ర, మహాకాంతారక వ్యాఘ్రరాజ, కౌరాళకమణ్ఠరాజ, పైష్టపురకమహేంద్ర గిరి కొట్టూరక స్వామిదత్త, ఐరణ్డపల్లకదమన, కాంచేయక విష్ణుగోప, అవముక్తకనీలరాజ, వైఙ్గేయక హస్తివర్మ, పాలక్కకోగ్రసేన దైవరాష్ట్రకకుబేర, కౌస్థలపురక ధనంజయ, ప్రభృతి సర్వదక్షిణాపథ రాజగ్రహణ మోక్షానుగ్రహిత ప్రతాపోన్మిశ్ర మహాభాగ్యస్య..." అని దక్షిణాపథరాజ్యములలో దైవరాష్ట్రక కుబేరుని జయించినట్లు వ్రాయఁబడినది. సముద్రగుప్తుని దండయాత్రలలో దేవరాష్ట్రము, పిష్టపురము (నేటి పిఠాపురము) వివిధరాజ్యములుగ నున్నట్లు తెలియుచున్నది. ఈ దేవరాష్ట్రము పూర్వము కళింగములోని నేటి సర్వసిద్ధి తాలూకాలో కొంత భాగమునకు సరివచ్చునని యూహింపనగును. ఏలయనఁగా మొదటి చాళుక్యభీముని కశింకోట తామ్రశాసనములో ఎలమంచి కళింగ దేశమును, దేవరాష్ట్ర విషయమును (లేక దేవరట్ట విషయము) పేర్కొనఁబడినట్లు శాసనపరిశోధక నివేదికలో ప్రకటింపఁబడినది. ఈ ఎలమంచి కళింగ దేశము దేవరాష్ట్రములోనిది. ఈ ప్రాంతమునకు ఎలమంచి (ఎలమంచిలి) ప్రధాన నగరమైయుండెను. తర్వాత ఈ దేవరాష్ట్రము పిష్టపురమునుండి పరిపాలించిన వాసిష్ఠకుల జనపాలకుఁడగు అనంతవర్మ శాసనములలో నొకదాని యందీతఁడు దేవరాష్ట్రాధిపతియని వ్రాయఁబడెను. ఇతఁడు పిష్టపుర, దేవరాష్ట్ర రాజ్యములను పరిపాలించుచుండెను.

ఎలమంచిలి, పిఠాపుర గ్రామములు నేటికిని తెలుఁగు దేశములోనఁకి ప్రసిద్ధగ్రామములు. పూర్వము కళింగ దేశము పిఠాపురమువఱకు వ్యాపించియున్నట్లు ఆంధ్రశాసన, సారస్వతములఁబట్టి దృష్టాంతము

లనేకములున్నవి. ఆంధ్ర, కళింగ దేశములగూర్చి వ్రాయునపుడు విపులముగా వ్రాయుదును.[12] గుణవర్మ మనుమఁడును, ప్రభంజనవర్మ కుమారుఁడునగు అనంతవర్మ శృంగవరపుకోట తామ్రశాసనములో గుణవర్మ దేవరాష్ట్రాధిపతిగ వర్ణింపఁబడెను. 'ఓమ్ స్వస్తి విజయ పిష్ట పురాధిష్టాత్ మహీమండలవ్యాపి శారదేందుకర నిర్మలగుణస్య దేవ రాష్ట్రాధిప తే రనేకసమరసంఘట్ట విజయాధిగత యశసో మహారాజశ్రీ గుణవర్మణః పరమపౌత్రః శక్తిత్రయోపేత రాజ్యసంపదో వాసిష్ట కుల చంద్రమశః శ్రీ మహారాజ ప్రభంజనవర్మ మణః ప్రియపుత్రః స్వబల విక్రమోపార్జిత భూర్నయ వినయసత్త్వసంపన్నాధిగత యశో దేవద్విజాతి గురుజనోను ధ్యానసంవర్ధిత మహిమా పరమమహేశ్వరో మాతాపితృపదానుధ్యాతః కళింగాధిపతిశ్శ్రీమహారాజఅనంతవర్మా... ఈ శాసనకాలము క్రీ. శ 450-550. ప్రాంతము. అనఁగా మొదటి చాళుక్య భీమునికాలమునాఁటికి పూర్వమునఁ బుట్టినది. పిఠాపురము నేలిన వాసిష్టకుల నరపాలురది[13].

రూపవర్తనీ విషయము

ఈ రూపవర్తనీ విషయము వరాహవర్తనీ విషయమున కుత్తరభాగము. దీనికే రూప్యవతీ విషయమని నామాంతరము. దానార్ణవుని కుమారుఁడైన ఇంద్రవర్మ చెక్కలి శాసనములలో నీతఁడు తన తల్లి అచ్చిపోతి పుణ్యార్థముగా రూప్యవతీ విషయములోని తుంగన గ్రామమును స్కందశర్మకు దానముచేసినట్లు చెప్పఁబడినది[14].

---

12 సముద్రగుప్తుని అలహాబాదు శాసనము పం పురు చరిత్రకారులు విపులముగ పరిశోధించి చారిత్రక పత్రికలలో నిదివఱకే ప్రకటించినారు. తెలుఁగులో కళింగ సంధికానుబంధమున నీయఁబడినది. మొదట చాళుక్య భీము కళింగకోట శాసనము శాసన నివేదికలో వివరింపఁబడినది. (ఎపిగ్రాఫికల్ రిపోర్టు 1908-1909 పేరా 59.)

13. శృంగవరపు కోట అనంతవర్మ శాసనము. ఎపిగ్రాఫియా ఇండికా సంపుటము. 23. సంఖ్య. 9

14. ఎపిగ్రాఫియా ఇండికా సంపుటము. 18 సంఖ్య. 31.

శ్రీ రామదాసుగారు ప్రకటించిన మఱియొక శాసనములో చిక్కలి తాలూకాలోని సెల్లాడగ్రామము రూపవర్తనీ విషయము లోనిదని తెలియవచ్చుచున్నది[15]

ఈ రూపవర్తనీ విషయము వరాహవర్తనీ విషయములో చిక్కలి తాలూకా కుత్తరభాగమున నుండెనని చెప్పవచ్చును.

కురకరాష్ట్రము

ఈరాష్ట్రము దానార్ణవుని కుమారుఁడగు ఇంద్రవర్మ పుర్లిశాసనములో పేర్కొనబడినది[16]. శ్రీ మద్దానార్ణవసూనుః శ్రీ మన్మహారాజేంద్రవర్మా కూరకరాష్ట్రే భుక్కుకురచ్ఛేద కర్షకా న్కుటుంబిన స్సమాజ్ఞాపయతి" అని ఇంద్రవర్మ కూరకరాష్ట్రములోని భుక్కుకురగ్రామ కర్షకుల నాజ్ఞాపించినట్లున్నది. ఈ భుక్కుకురగ్రామము పాలకొండ తాలూకాలోని బుక్కూరు గ్రామము. వరాహవర్తనీ విషయమునకు పశ్చిమమున కురకరాష్ట్ర ముండెనని యూహింపవచ్చును

ఝాడె—ఝాడు

శ్రీనాథుఁడు భీమేశ్వర పురాణములో వీరభద్ర, వేమారెడ్ల కనుఁగు మంత్రియగు బెండపూఁడి అన్నామాత్యు నభివర్ణించుసందర్భమున, వీరభద్రేశ వేమారెడ్లు "సప్తమాడియరాయ ఝాడియహ్నాపాల వందిత శ్రీపాదవనరుహులనియును లింగన మంత్రిని వర్ణించు సందర్భమున నతఁడు "ఝాడేశవన సప్తమాడెబారుహాదొంతి వంతునాది క్షితీశ్వరుల గెలిచె" ననియు వ్రాసియున్నాఁడు. ఈ ఝాడు లేక ఝాడె యనుస్థలము సోంపేట తాలూకాలోని ఝాడులేక ఝాడుపూడియను గ్రామము. క్రీ. శ. 1327 సంవత్సరపు నాఁటిదియగు, ఝాడుపాల పడిరాయని శాసనమొకటి సింహాచల శాసనములందు

---

15 Journal of the mythik society Vol. XIV. P. 271.

16 పుర్లి శాసనము. ఎపిగ్రాఫియా ఇండికా. సంపుటము. 14. సంఖ్య. 217.

గలదు. దానిలో "స్వస్తి - శ్రీ శాకాబ్దే బ్ధిసందద్యుమణి పరిమితే శుక్లపక్షే నభస్యే. రాకాయాం సోమవారే సకలగుణగణాలంకృతో ఘ్రాడుపాలః । ప్రాచాందా చంద్రతారం విమలతరయశాః ఘణ్యాసఁతా సవృద్ధై శ్రీమత్సింహాద్రి చూడామణి నరహరయే చంద్రశుభ్రాతపత్రం॥ ధనంజయ గోత్రుఁడును గోపాలనాయంకర కుమారుఁడును నగు రఘ్రాడుపాల పడిరాయఁడు సింహాద్రిదేవునకు ధవళఛత్రమును దానముచేసె నని శాసనమునందుఁ గలదు[16].

దొంతి

ఈ దొంతిరాజ్యమును బేర్కొన్న ప్రథమాంధ్రకవి మడికి సింగన్న. ఇతఁడు రచించిన పద్మపురాణోత్తరఖండములో కృతిపతియైన కందనామాత్యుఁడు రామగిరి పట్టణాధీశుఁడైన ముప్పడి భూపతికి మంత్రియు, దండాధీశుఁడై యుండెను. ఆముప్పడి భూపతి వంశవిశేషము వర్ణించునెడ "విభవవిలాస విక్రమవిజయ విఖ్యాతులం బొసి ద్దుండైన ముత్తభూపాలుండు తనకు సహాయుండుగా గౌతమీ దక్షిణంబున పరమపావనమగు సబ్బినాటి రాష్ట్రంబున రామగిరి పట్టణంబు రాజధానిగా బుపించిన విభవుండై రాజ్యంబుచేయుచు, నిసునెత్తుగండ గండగోపాల కాంచీరక్షపాలక, చోడరాజ్య స్థాపనాచార్య, దొంతి మన్నియ విభాళ, చలమర్తిగండ, గజగంధవారణ, రాయగజ కేసరి...నానాబిరుద విఖ్యాతుండును...అగు ముప్పభూపాలుండు" అని ముప్పభూపాలుఁడు దొంతిమన్నియవిభాళుఁడైనట్లు వర్ణించియున్నాఁడు. ఈకవియే రచించిన వాసిష్ఠరామాయణమునందును కందనామాత్యునిగూర్చి యిట్లు వ్రాసియున్నాఁడు.

"తొల్లి హరిభక్తిరసావేశంబునఁ గతిపయాక్షరాభ్యాస చాపలంబునఁ జేసి విష్ణువిభవాభిరామకథాప్రసభూతంబులగు పద్మపురాణోత్తరఖండంబును, భాగవత దశమస్కంధంబును దెనుంగున రచించి

16. దక్షిణ హిందూదేశ శాసన సంపుటము. 6. సంఖ్య. 1110.

3. మాకవరము మాకవరము అనకాపల్లి ...

4. కలువపల్లి కలువపల్లి దిమిలసమీపమున నున్నది.

(విష్ణువర్ధనుని తిమ్మాపురము శాసనములోను దక్షిణహిందూదేశ శాసనసంపుటము 6 సంఖ్య. 1168 లోను పేర్కొనబడినది)

5. శృంగారంకోట శృంగవరపుకోట శృంగవరపు కోటతాలూకా

6. లోతుగడ్డ లోతుగెడ్డ గొలుగొండ ...

7. చీకటి చికటి గంజాము ...

8. చిల్కసముద్రము చిల్కసముద్రము గంజాము ...

9. కసిమికోట కసిమికోట అనకాపల్లి ...

10. వెంకటాయి వెంకటాపురము అనకాపల్లి ...

11. కప్పకొండ కప్పకొండ గొలుగొండ ...

12. కిల్లెడ ... కిల్లెడసీమ

(ఈసీమ కిల్లెడసీమలోని గొబ్బూరు అను దక్షిణ హిందూదేశ శాసనము సంపుటము 6 సం. 1054 లో నుదాహరింపబడినది. జంతుర్నాటిలోని యంతర్భాగము)

13. పొట్నూరు పొట్నూరు భీమునిపట్టణము తాలూకా

14. వీరకూటము వీరఘట్టము పాలకొండ ...

15. పురుషోత్తము పురుషోత్తమపురము సోంపేట ...

16. వంతు వంతుర లేక వంతనాడ పార్వతీపురము...

17. సప్తమాడెములు మాడుగులు వీరవిల్లి తాలూకా

(చోడవరమునకు పదునొకండు మైళ్ళదూర మున కలదు.)

18. బారవా బారువా సోంపేట తాలూకా

19 సింహాచలము సింహాచలము విశాఖపటణము ...

తిక్కనభారతము—నాటకీయత

కాకర్ల వెంకటరామ నరసింహము.

కవిబ్రహ్మ తిక్కన భారతమును నాటకీయముగా రచించెనని పండితవిమర్శకలోకమున నొకయభిప్రాయము గలదు. దీనినిగూర్చి ప్రసంగించుటకు ముందు మనము తెలిసికొనవలసినవిషయము లనేకములు గలవు. భారత మొక యితిహాసము. అనఁగా శ్రవ్యకావ్యమన్నమాట. దీనిని నాటకీయముగా రచించుట యననేమి ? ఈప్రశ్నకుఁ దగిన సమాధాన మీయనిదే మనకుఁ దక్కినవిషయములు సమగ్రముగా నర్థము గావు. శ్రవ్యకావ్యమును నాటకీయముగా రచించుట యనుదానిని స్థూలముగా నిట్లు నిర్వచింపవచ్చును. దృశ్యకావ్యముగూడఁ బఠనావస్థలో శ్రవ్యకావ్యమువంటిదే; ప్రయోగావస్థయందే దానికి దృశ్యకావ్యావస్థ సమగ్రముగా సిద్ధించును కావున సమగ్ర దృశ్యకావ్యత్వసంసిద్ధికే యే విషయము లుపకరించుచున్నవో వానిని శ్రవ్యకావ్యకర్త తనగ్రంథములోఁ దనరచనా చమత్కృతిచేత రూపొందింపవలయును. నాటకమును జూచుచున్నప్పుడు భావుకహృదయములో నెటువంటి రసానుభూతి యెంత సుకరముగఁ గలుగుచున్నదో, అటువంటి రసానుభూతి యంత సుకరముగఁ దనకావ్యమును బఠించుచున్నప్పుడు సహృదయునకుఁ గలుగునట్లుగ గ్రంథకర్త చేయవలయును. నాటకము కేవల మొకేకళ గాదు; అది యొకసమాహారకళ. ఈ సిద్ధాంతముగూడ నాటకముపట్లఁ బ్రయోగావస్థయందే యన్వర్థ మగును. ఈయవస్థలో నాటకమున కుపకరించు నితరకళ లేవి? సాహిత్యమనునది ప్రప్రథమమునుండియు నున్న దే. ఇఁకఁ జిత్రలేఖనము, నాట్యము, సంగీతము ననునవి ప్రయోగావసరమున నాటకమున కుపకరించు నితరకళలు. వీనియన్నింటికంటె ముఖ్యమైనది మఱియొకటి గలదు. అది పాత్రలు మనయెదుటఁ బ్రత్యక్షముగా గోచరించుట

పాత్రోచితమైన వేషభాషల ననుకరించుచు మనముం దొకవ్యక్తి సాక్షాత్కరించుట భూతకాలముతో వర్తమానము నైక్యము చేయుట. అనఁగా నేనాఁడో జీవించిన దుష్యంతాదులు వారిభావములు వారి చేష్టలు మనకుఁ బ్రత్యక్షగోచరము లగుననుట. అట్టియెడ భావుకహృదయములలోఁ గలుగురసానుభూతిని శ్రవ్యకావ్యకర్త సంపాదించుట దుష్కర మనియే చెప్పవలెను. కాని యట్టిదుష్కరకార్యములనుగూడ సాధించిన మహాకవులు లేకపోలేదు. వారిలోఁ బ్రప్రథముఁడు కవిబ్రహ్మ తిక్కన. అనితరసాధ్యమైన యాయన ప్రజ్ఞావిశేషమునకు సమగ్ర నిదర్శనము తత్కృత మహాభారతము.

భారత మాంధ్రీకరణము గదా, యిందుఁ దిక్కన ప్రజ్ఞావిశేష మేమి యున్నది ? అని నిరసించి మాటాడు మహానుభావులుగూడ లేకపోలేదు. తగినయుపపత్తులతో వారందఱకు సమాధాన మిచ్చుట కిది సమయము గాదు. ఆంధ్రీకరణమేయయ్యు భారత ముత్తమోత్తమ మైనస్వతంత్రకావ్య మని యొక్కమాట చెప్పి ప్రస్తుతవిషయమును బరామృశింతము. నాటకమునకుఁ బ్రత్యేకతను గల్పించులక్షణములలో ముఖ్యాతిముఖ్యమైనది పాత్రచిత్రణము. పాత్రనిర్మాణమను నది శ్రవ్యదృశ్యకావ్యములు రెండింటికిని సామాన్యవిషయమే. కాని దృశ్యకావ్యమున నవి సజీవముగ మనకు సాక్షాత్కరించును. సామాన్యముగ నవి శ్రవ్యకావ్యమున నట్లు సాక్షాత్కరింపవు. కావున దృశ్య శ్రవ్యకావ్యములకుఁ గలభేదము పాత్రనిర్మాణవిషయమునఁ గాక, సజీవపాత్రసాక్షాత్కరణమునందుఁ గలదు. దృశ్యకావ్యములలో నవి ప్రత్యక్షగోచరము లైనచో, శ్రవ్యకావ్యములలో నవి మనోనేత్రగోచరములు గావలయును. శ్రవ్యకావ్యమును నాటకీయముగా రచించు కవి ముఖ్యముగా గమనింపవలసిన దిదియే. భారతకథాపురుషులఁ బ్రథమముగా సృజించినఖ్యాతి వ్యాసభట్టారకునిదే. కాని యాపా

త్రిలను 'ఆంధ్రావళి మోదముం బొరయునట్లుగ౯' దీర్చిదిద్దినఖ్యాతి కవిబ్రహ్మది. ఇది యొక్క పాత్రల విషయమునసే గాదు; సర్వవిష యములందును నిది సమన్వయించును. శ్రవ్యకావ్యమును నాట కీయముగ రచించుకవి గడచినకాలమును, గతించినవ్యక్తులను, వారివారి వేషభాషలను, ననుభూతి విశేషములను—నేఁడు మన కన్నులకుఁ గట్టినట్లు చేయుటకుఁ బ్రయత్నించును. ఆప్రయత్నములోఁ గొందఱు కృతకృత్యు లగుదురు; కొందఱు విఫలమనోరథు లగుదురు. కన్నులకుఁ గట్టినట్లు పాత్రలఁ జిత్రింపవలెనన్నఁ గవి యేమి చేయ వలెను ? కవిబ్రహ్మతిక్కన దాని నెట్లు, ఎంతవఱకు సాధించె నను ప్రశ్నలకు మన మిచట సమాధాన మీయవలసియున్నది. సజీవపా త్రసాక్షాత్కరణము విషయమునఁ గవి సాధింపవలసినలక్ష్యము తద్వి శిష్టగుణగణవ్యక్తీకరణము. ఆవైశిష్ట్య మనేకవిషయములలో నుండ వచ్చును. పలుకుఁబడిలోఁగాని, ముఖభంగిమలోఁగాని, హస్తచలన ములోఁగాని, నేత్రస్పందనములోఁగాని,మఱెద్దానియందైనఁగాని యీ వైశిష్ట్యము గోచరింపవచ్చును. ప్రత్యేకముగ వానిని వ్యక్తీకరించు టలోఁ గవి యప్రమత్తుఁడై యుండవలెను. సామాన్యమైన ప్రకృతి విశేషముల నెంతగా వర్ణించినను మనకుఁ బాత్రలు ప్రత్యక్షములు గావు. మానవప్రకృతిని బట్టియిచ్చు నీవర్ణనా సామర్థ్యమునకుఁ గవి బ్రహ్మదే యగ్రతాంబూలము. మహాభారతమువంటి మహేతిహాస ములోఁ గవిబ్రహ్మ చూపినచమత్కృతివిశేషములు వేలకొలఁదిగ నున్నవి. వానినన్నిటిని నీస్వల్పప్రసంగములో నుదాహరింప వలను గాదు. కావున మచ్చున కొకటిరెం డుదాహరింతును.

మనుష్యప్రకృతికి దర్పణమువంటిది హాసము. దీనిని వ్యక్తీకరిం చుటలోఁ దిక్కన చూపినచమత్కృతి విశేషము లనేకములు గలవు. సంస్కృతమునందుఁ గూడ నవ్వును రెండు మూఁడురకములుగ వర్గీక

రించి యున్నారు. చిఱునవ్వు 'స్మితము'; అంతకంటెఁ బెద్దనవ్వు 'హాసము'; భయానకమగు నవ్వు 'అట్టహాసము'. కవిబ్రహ్మ యీ నవ్వును వర్ణించుటలో మానవప్రకృతిని బుణికి పుచ్చుకొనినాఁడు. 'కలకలనవ్వు' 'వెడనవ్వు' 'నవ్వుగానినవ్వు' 'కన్నులనవ్వు' 'కటికనవ్వు' 'పిన్ననవ్వు' 'కిస్కుఁబూనినయలఁతినగవు'—ఇట్లు మానవప్రకృతికి సహజమైన నవ్వులోనివైవిధ్యమును దేఁటతెలుఁగుమాటలలోఁ దెలుఁగు వారిహృదయములందు నాటుకొనునట్లు కవిబ్రహ్మ వ్యక్తము చేసి నాఁడు. వీని కుదాహరణము లెన్నియైన నీయవచ్చును. మచ్చున కొండు రెం డుదాహరణములు.

'వెఱపెట్టిదియో యెన్నఁడు
నెఱుఁగని నీయట్టివాని కెవ్వరొకో యీ
పిఱికితన మింత యలవడఁ
గఱపినవా రనుచు శౌరి కలకల నవ్వెన్.'

ఇందుఁ గలకలనవ్వులోఁ బ్రేమతోడియుపహాసము గోచరించును. ఇట్లే గీతోపదేశమునకుఁ బూర్వము నరునివిషాదమును జూచి నారాయణుఁడు కలకల నవ్వెనని తిక్కన చెప్పెను. ఇందును నరుని యెడ నారాయణునకుఁ గలవాత్సల్యమే గాక కరుణాపూర్వకమైన హేళనయు గోచరించును. పాండవులరాయబారిగ ధృతరాష్ట్రుని కొలువుకూటమున శ్రీకృష్ణుఁడు కొంతవడి కుపన్యసించినాఁడు. కాని యాయనసంధివాక్యములు దుర్యోధనునకు రుచింపలేదు. 'వాఁడిసూది మొన యించుకమోపినయంతమాత్రయుఁ' భూమి పాండవుల కీనని దుర్యోధనుఁడు నిష్కర్షగాఁ జెప్పినాఁడు. 'భీష్మద్రోణు లీదిక్కుసుమ్ము' అని శ్రీకృష్ణుని హెచ్చరించినాఁడు. అప్పుడు దుర్యోధనుని దుర్నీతిని, నహంకారమును జూడఁగా శ్రీకృష్ణునకుఁ గ్రోధము గల్గినది. ఆతని మూర్ఖతయెడ నీసడింపు జనించినది. ఆతనిప్రగల్భములకు హేళన

జనించినది. కాని యీభావములలోఁ దరతమభేదము గలదు. వాని యం దగ్రిగణ్యముగ భాసించినది క్రోధమే. ఈ భావసమ్మేళనమును వర్ణించుచుఁ గవిబ్రహ్మ శ్రీకృష్ణునిరూపమును మన కీ క్రిందివిధముగా సాక్షాత్కరింపఁ జేసినాఁడు.

'అనిన విని కిన్కఁబూనిన యలఁతినగవు
చెలువు మొగమున నొకకొంత సొలుపు సూపఁ
బుండరీకాక్షుఁ డగుటెల్లఁ బోయి యప్పు
డరుణకమలాక్షుఁ డగుచు మురాంతకుండు'.

ఇట్టిదే మఱియొక్కఘట్టము. కౌరవసేనలో నభిమన్యుఁడు విజృంభించుచున్నాఁడు. ఆతనివిశృంఖలవిహారమున కడ్డులేకున్న నట్టివాని నెదుర్కొనుటకు మాఱుగ ద్రోణుఁ డాతనిబలపరాక్రమములను బ్రశంసించుటకుఁ బ్రారంభించినాఁడు. అదిగూడ దుర్యోధనుఁడు వినునట్లు అప్పుడు దుర్యోధనునిలోఁ జెలరేగుభావపరంపర లనేకములై యుండును. అభిమన్యునివిశృంఖలవిహారమునకుఁ గ్రోధము; ఆబాలవీరునిపరాక్రమము నాపఁజాలనితనయశక్తికి భీతి; తనకుఁ బెద్దయండగా నుండు ననుకొన్న ద్రోణుఁడే సేనసైన్యమును జీల్చి చెండాడునట్టియభిమన్యు నభినందించుటకుఁ గినుక, జుగుప్స, నిరాశ;—ఇన్ని భావము లొక్కమాఱుగ దుర్యోధనునిహృదయములోఁ జెలరేగెను. ఈ భావపరంపరను మఱొకసామాన్యకవియో నైనచోఁ బది పదునేనుపద్యములలో నైనను వర్ణించెడివాఁడు. కాని కవిబ్రహ్మ యొక్కపద్యపాదములో నామూర్తిని మనకెట్లు సాక్షాత్కరింపఁ జేసినాఁడో చూతుఁడు.

'...వెలుకఁ బాఱి యతిదీన మగు నాన
నమున నవ్వుగాని నవ్వు నెఱయ
సోమదత్తి కర్ణశల్యాదులగు యోధ
జనులతోడ నిట్టు లనియె విభుఁడు.'

ఇక్కడ కర్ణశల్యాదులను యోధజను లనుటలోఁగూడ నొక విధమైన హేళన గోచరించును. అప్పటికే యభిమన్యునిధాటి కోర్వలేక వెనుకంజవేసిన యోధవరులు వారు. ఇట్టి యుదాహరణము లెన్నైన నీయ వచ్చును. కాని ప్రస్తుతమున కివి చాలును.

నాటకీయతకు మఱియొక ముఖ్యలక్షణము సద్యఃస్ఫురణను గలిగించుశక్తిమంతము లగుపదములను వాడుట. ఈలక్షణమునకు లక్ష్యములగు గ్రంథము లాంధ్రవాఙ్మయమునఁ గొలఁదిగ మాత్రమే గలవు. అం దగ్రగణ్యము తిక్కనభారతము. స్థాలీపులాక న్యాయముగా రెండుమూఁ డుదాహరణములు. యుద్ధరంగమున ధర్మజుఁడు కర్ణునకుఁ బట్టువడినాఁడు. ఆసమయమందే భీమదుర్యోధనులు యుద్ధము సేయుచున్నారు. నమ్మినబంటు గావునఁ బ్రభుసంరక్షణార్థము కర్ణుఁడు ధర్మజుని విడి భీమదుర్యోధనులకడ కేగును. ధర్మజుని వదలిపెట్టుటలోఁ గుంతి కిచ్చినవరముగూడఁ గొంతకారణమే. ఈ విషయ మంతయు సంజయుఁడు ధృతరాష్ట్రునితోఁ జెప్పఁగనె ధృతరాష్ట్రునకుఁ జాల నిర్వేదము గలిగినది. చేతి కందినఫలము జారిపోయినదే యనియు, నిట్టి సదవకాశము మరల లభించునా యనియు కర్ణుఁ డెంత తెలివి తక్కువపని చేసినాఁ డనియు నాయనమనస్సు చాల ఖేదపడినది. అంతట

అనిలజునకుఁ జాలఁడె నా
తనయుఁడు మోసంబుగాక ధర్మజుఁ డట్ల
బ్బినఁ బోనిచ్చుట రాధా
తనయునకుం బుద్ధి యగునె తప్పెం దప్పెన్.

అని యాయంధుఁడు సంజయునితో మొఱవెట్టికొనెను. 'తప్పెందప్పెన్' అనునాచివరిమాటలో నాముసలిరాజుహృదయావేదన మంతయు

మనకు సమగ్రముగా సాక్షాత్కరింపఁ జేసినాఁడు కవిబ్రహ్మ. ఇట్టివే మఱికొన్ని యుదాహరణములు.

'నిండె సమయాబ్దములు నిం
కొం డన లే దిపుడ చని సుయోధనుతో భీ
ష్ముండు గురుండును వినఁగా
నిండె ననుము నిండె నిండె నిక్కంబునకున్'

ఉత్తరగోగ్రహణసందర్భమున సమయాబ్దములు నిండకుండఁ గనె యర్జునుఁడు బయల్వెడలినాఁడు గావున మీరు మరల నరణ్యవాసమును గావింపవలెనని దుర్యోధనుఁడు పాండవుల కంపినరాయబారమునకు సమాధానముగా ధర్మరాజుఁడు పలికిన పలుకు లివ్వి. ఇందు నిండె ననుపదమును మువ్మా ఉచ్చరించుటలోఁ గలయౌచిత్యమును సహృదయులే గ్రహింతురుగాక. ఇట్లే ధర్మరాజుపైఁ గత్తిదూయుచున్న యర్జునుని వారించుచు శ్రీకృష్ణుఁడు 'హోహో మ్రొక్కడివాఁడ'వని యదల్చును. 'హుమ్మని నోరికండ నాచికొనిన మోగ్రగు బెబ్బులిఖి శేషము దోఁపఁ గఁ బార్థుపట్టి' సమరాంగణమున విజృంభించును. 'ఎన్నఁడో చచ్చిన యట్లు రథంబుమీఁద' సుశర్మునుఁడు 'చేడ్పడి'యుండును. 'కర్ణ ! మనముఁ జేకొనవె' యని సేనలు కర్ణు నభ్యర్థింపఁగా 'ఓడకొడుకుఁ డని పలుకుచు' కర్ణుఁ డమరేంద్రసుతునితోఁ దలపడును. 'తిండిపోతా ! నీకు భండనం బేటికి' అని కర్ణుఁడు భీముని హేళన చేయును.

నాటకీయతకు మఱొకముఖ్యలక్షణము సంభాషణనైపుణ్యము. దీనినే ప్రధానలక్షణముగాఁ జెప్పువారును గలరు. వారితో మనకు వివాదము లేదు. ముఖ్యముగా గమనింపవలసిన విషయ మింకొకటి గలదు. కావ్యమునఁ గన్పట్టు ప్రతి సంభాషణమును నాటకీయతకు గీటురాయి కాఁజాలదు. అటువంటి సంభాషణలు ప్రతిపురాణమునందును, ప్రతిప్రబంధమునందును గాననగును. అంతమాత్రమున నవి

నాటకీయతను సంపాదింపలేవు. వాక్చమత్కృతి నాటకీయతకు నికషో
పలమువంటిది. మాట వినినంతనే యది మనహృదయమును హత్తుకో
నవలెను. ఆమాటలు స్ఫురణకు వచ్చినపుడెల్ల తద్వక్త మనకు దృగ్గో
చరము కావలెను. ఇట్టిసంభాషణములు కవిబ్రహ్మభారతమునందే తఱ
చుగాఁ గన్పట్టును. ఇతరకవుల కృతులలోఁగూడ నవి యచ్చటచ్చటఁ
దారసిల్లవచ్చును. కాని యవి బహువిరళములై మనహృదయముల
నంతగా నాకర్షింపఁ జాలవు. కవిబ్రహ్మభారతమున నిట్టివి యించు
మించుగా సర్వత్ర గోచరించును. వీని కుదాహరణములుగ సంజయు
రాయబారము, శ్రీకృష్ణురాయబారము, యుద్ధపంచకమునందలి వివి
ధసంభాషణలు మొదలగునవి యున్నవైన గ్రహింపవచ్చు. విరాటో
ద్యోగపర్వములలో నివి బహుధాప్రయుక్తములై యున్నవి. మచ్చు
నకుఁ గొన్ని. ఉత్తరకుమారప్రజ్ఞ లందఱకును దెలిసినవే

'పసుల దయ్య మెఱుఁగు పడఁతులసంతోష
మేల నాకు ననికిఁ జాల నేను'

అని రథమునుండి క్రింది కుఱికి పరుగులు వెట్టిన వీరాధివీరుఁ డుత్తర
కుమారుఁడు. జమ్మి నెక్కి యందు మహోరగములట్లు గన్పట్టు పాండ
వాయుధములఁ గాంచి యీతఁడు భయభ్రాంతుఁ డగును. అంత
గడ్డునకు నిట్లు పందతనమును వ్యక్తీకరించు నుత్తరుఁడు ధైర్యస్థైర్యము
లతో దన్నునిమేషము ననుసరించుచు యుద్ధమునకుఁ బురికొల్పు
చున్న సవ్యసాచిని 'సారథీ' యని సంబోధించుట సహృదయుల కచ్చె
రువు గొల్పకమానదు. ఆపిలుపులో బేలతనము గలదు; రాచఱిక
పుటహంభావము గలదు; పెద్దపిన్నలతారతమ్యము నెఱుంగిలేని వివే
చనాశూన్యత గలదు. ఇన్నిభావముల నొక్కమాటలో నిమిడ్చినకవి
బ్రహ్మకవితాశిల్పమున కంజలింపని వారుండరనియే నానమ్మకము.
ఇందు మనకు నుత్తరునియెడఁ గరుణతోడియేవము గలుగును. ప్రాయోష

విష్టుఁడై యున్న భూరిశ్రవుని సాత్యకి యన్యాయముగా సంహరించును. ఒకనాఁటియుద్ధమున సాత్యకికి సోమదత్తుం డెదురై భూరిశ్రవ స్సంహారవిషయమున నాతని నధిక్షేపించును. అప్పుడు సాత్యకి 'భూరిశ్రవుండు సచ్చుట యొప్ప దేని నిన్నొప్పెడునట్ల సంపెద' అని సమాధాన మిచ్చును.

'అతఁడు గాండివమున నడ్డసాదులు వైవఁ
డురుల నంపవాన గురియుఁ గాని'

అని యుత్తరగోగ్రహణసందర్భమున నశ్వత్థామ కర్ణు నధిక్షేపించును. కర్ణబాణప్రహారజర్జరితాంగుఁ డగు యుధిష్ఠిరుఁడు

'విను కర్ణునకే నోడితి, నన నేటికి నీవు నోడి తనిలజమాద్రి
తనయులు మున్నె యోడిరి। మనతోఁగూడంగఁగంసమర్దనుఁడోడెన్.'

అని యర్జునునితో నిష్ఠురవాక్యము లాడెను 'మనతోఁగూడంగఁ గంసమర్దనుఁ డోడెన్' అనునది తెలుఁగులో నొక లోకోక్తిగాఁ బరిణమించిన దనఁగా నాంధ్రులహృదయముల నంతనిశితముగా నానుడికారపుసొం పాకర్షించిన దన్నమాట. సంజయురాయబారసందర్భమున సంజయునికుశలప్రశ్నకు నుత్తరువుగా ధర్మజుఁడు

'ఆరాజు మాదెసంగల
కారుణ్యము కతమునను సుఖంబున నిట్లున్నారము'

అని పల్కును, ధర్మజుని 'ముల్లమాటల' యందలిగడుసు పోఁకడలను గ్రహించిన సంజయుఁడు దుర్యోధనాదుల యోగక్షేమములనుగూర్చి చెప్పుచు

'వా, రందఱకు క్షేమం బిట
ముందఱ లేకున్న నేఁడు మొదలుగఁ గల్గున్'

అని ధర్మజునకుఁ దిరిగి చమత్కారజనకముగా సమాధానమిచ్చును. 'మునుమమ్ముఁ బొగడి పదఁపడి।ననివారల గెలువ నరిదియని పొత్తుగఁ జెప్పిన మాటకు నే నోడఁబడ।విను సంజయ పక్షపాత వృత్తి విడువుమీ.'

అని చిట్టచివఱకు సంజయుని ధర్మజుఁడు మందలించుచు. 'మీ మొక్కన నూర్వు గల్ల నొకమూర్ఖునిచేఁ బడితిఁ సభాస్థలిఁ' 'ఈ యేవురుఁ జూడఁగా సభకు నీడ్చెఁ గులాంగన నిట్లొనర్తురే' అని ద్రౌపది భీమునితోడను శ్రీకృష్ణునితోడను జెప్పికొని విలపించును. సారథిద్వితీయుఁడై యుత్తరుఁ డొక్కఁడే కురుసేన నోర్చి మగిడివచ్చుచుండె నను మాట వినినంతనే విరటుఁడు

'ఏ మేమీ యని గోప

స్తోమముఁ బలుమాఱు నడుగుచున్ మెయివదలన్.

మంత్రిలవదనములను సగర్వముగాఁ జూచును. ఇట్టి యుదాహరణముల నెన్నియేని యీవచ్చును. ప్రస్తుత మింకొకయంశమునుగూర్చి యోచింతము,

ప్రప్రథమమునఁ జెప్పఁబడినవిషయములను గొన్నింటి నిప్పుడు విచారింపవలసియున్నది. నాటక మొకసమాహారకళ యని ముందే చెప్పఁబడి యున్నది. ఆసమాహారత్వమువలన నెయ్యది సాధింపఁబడుచున్నదో యద్దానిని శ్రవ్యకావ్యకర్త సాధింపయత్నింపవలెను. తత్సంపాదనార్థ మాతఁడు చేయుప్రయత్నము లన్నియు నాటకీయతకు నిదర్శనములె. నాటకమున నొకప్రత్యేకతను సంపాదించు కళలలోఁ జిత్రలేఖన మొకటి. దీనిసాహాయ్యము రంగప్రసాధన భూమికాధారణములందుఁ గన్పట్టును. ఇద్దానిని శ్రవ్యకావ్యకర్త వర్ణనలమూలమున సాధింప యత్నించును. కాని వర్ణన లన్నియు నాటకీయతను సాధింప లేవు. ఆ యా రూపములందున్నవిశిష్టతను వర్ణనలు వ్యక్తము చేయవలెను. ఆవిశిష్టత వ్యక్తీకరింపఁ బడినంతనే యావిషయము తజ్జాతినుండి పృథక్కరింపఁబడి, మన మనోనేత్రములయెదుట స్వస్వరూపముతో సాక్షాత్కరింపఁబడును. సామాన్యలక్షణముల నెంతగాఁ జెప్పినను నవి వస్తుప్రత్యక్షీకరణసమర్థములు గావు. సాధారణ

ముగాఁ గవులందఱును వర్ణనాప్రియులే. కాని యావర్ణనలు విశిష్టల క్షణలక్షితములు గావు. వృక్షవిశేషముల నన్నిటిని జేర్కొని నంతమాత్రమున మహారణ్యము గోచరము గాదు. గజవాజిభటా శితో గజవాజిభటాళి పెనంగె నన్నమాత్రమున రణరంగము దృగ్గో చరము గాదు. కావుననే వర్ణనలు విశిష్టలక్షణ లక్షితములై యుం డవలె నని సిద్ధాంతము. ఈ సిద్ధాంతమును సర్వథా పాటించినఖ్యాతి కవిబ్రహ్మదే. భారతమునందలి యుద్ధపంచకమును జదివి యానందిం పని వారుండరు. ఇందుల కొకయుదాహరణము. 'చేయి దునిసినదక్క టిచేతం గైదువుగొని కవియువారును, గాలు దునిసిన నెదిరిమీఁదికి లంఘించువారును, దలదునిసినందారు మును గన్నిడినవారిం బొడిచి పడువారును, దెగిపడియు నపుడు గఱచుటయును, బొమముడివడుట యును, నడలనితలల నొప్పువారును. ఈవర్ణనయందలి ప్రత్యేకతను భావుకులు గ్రహించియే యుందురు. యుద్ధరంగమున హఠాత్తుగాఁ దల తెగిపడినవారికి వెన్వెంటనే చైతన్యము పోదు. కావుననే కవిబ్రహ్మ "తలదునిసినఁ దారు మును గన్నిడినవారిం బొడిచిపడువారును దెగి పడియు నోడుగఱచుటయును, బొమముడివడుటయును నడలనితలల నొప్పువారును' అని వర్ణించి హఠాన్నికృత్తశిరస్కు లగునా యోధు లరూపము నందలి ప్రత్యేకతను వివరించినాఁడు. వర్ణనలవిషయమున గమనార్హమగునంశ మింకొకటి కలదు. సాధారణముగాఁ గవు లద్దా నిని విస్మరింతురు. వర్ణనలు కథాగతితోఁ గలిసి యుండవలెను. అంతే గాని 'తీర్థమునకుఁ దీర్థము, ప్రసాదమునకుఁ బ్రసాదము' అనునట్లుండ రాదు. నాటకమునఁ బ్రసాధితమగురంగస్థలము వేఱుగను బాత్రలు వేఱుగను జూపఁబడిన నెట్లుండును. కావుననే రంగప్రసాధనతుల్యము లగు వర్ణనలు కథాగతితోఁ గలిసియుండవలె ననునియమము సర్వథా సమంజసమై యున్నది. ఇట్టివర్ణనలను గూడఁ గవిబ్రహ్మయె మార్గ

దర్శకుఁడు. ఉదా :—

దృపదనందన పరిభవదుఃఖమునకు
నుల్లమున దురపిల్లుచు నున్నసరసి
వేఁడినిట్టూర్పులోయన వెడలెఁ గ్రొత్త
తావి మూఁతులు విచ్చునెత్తమ్మివిరులు.

కీచకుఁడు ద్రౌపదిని బరిభవించినతరువాతిప్రభాతకాలవర్ణనమిది.

జలరుహంబులు పాండవసైనికులమొ
గంబులట్టుల విన్ననై కాంతి దఱిగె
వారిమనముల భీత్యంధకార మడరు
కరణిఁ జీఁకటి యెడనెడఁ గవియుఁదెంచె.

భీష్మవిజృంభణసందర్భమునఁ బాండవసైనికవర్ణన మిది. వర్ణనలయెడ గమనింపవలసిన యింకొకవిషయ మాయా పాత్రలచేష్టలను వ్యక్తీకరించుట. సర్వసామాన్యముగా నీవిషయమునఁగూడఁ గవులు జాగరూకులై యుండరు. సూక్ష్మాతిసూక్ష్మములగుచేష్ట లొక్కొక్కప్పుడు మహత్తరార్థములను వ్యక్తీకరించును. కావుననే కవిబ్రహ్మ యట్టివానియెడఁగూడ నప్రమత్తుఁడయియే యుండును. ఇందుల కొక్కయుదాహరణము. రాయబారసందర్భమున శ్రీకృష్ణుని దుర్యోధనుఁడు తనయింట విందుగుడువ నాహ్వానించును. శ్రీకృష్ణుఁ డద్దాని నంగీకరింపఁడు మఱియు దుర్యోధనునికేలు వట్టుకొని తనయనిష్టతకుఁ గల కారణమును నుద్ఘాటించి చెప్పును. ఈ స్వల్పవిషయము నందుఁగూడఁ దిక్కన తత్పాత్రచేష్టాదికమును వర్ణించుటలో నప్రమత్తుఁడయియే యుండెను. 'మందరధరుండు మందస్మితంబుతో నందఱుం గనుంగొని ధార్తరాష్ట్రునికరంబు గజంబు పల్లవం బల్లన తెమల్చు లీలం గేలనమర్చి' ఇందు మహోదాత్తమగు శ్రీకృష్ణునిరూపముకడ దుర్యోధనునితేలికదనము మనకు గోచరించును. మఱియు నాటకీయతను

సాధింపఁ దలంచినకవి సూటిగ గజిబిజి లేకుండ నుపమాద్యలంకార ములను వాడవలయును. వినినంతనే భావుకులకు వస్తుస్వరూపమును సాక్షాత్కరింపఁ జేయఁగలయలంకారములే నాటకీయతకు దోహదము చేయఁగలవు. ఆంధ్రవాఙ్మయమున నిట్టియలంకృతివిశేషములకుఁ దిక్కనను జెప్పి మఱియొకనిని జేర్కొనవలె. భీష్ముఁడు ద్రుపదసైన్య ముపై విజృంభించును. అయ్యవసరమున

'ఎండినయడవిం దఱికొని

మండెడుకార్చిచ్చుమాడ్కి మారిమసఁగినట్లు'

భీష్ముఁ డుండెనని కవిబ్రహ్మచిత్రణము. 'గొఱియలపిండునకుఁ గవియు కోల్పులికిఁ్రియ' భీష్ముఁడు విరాటసైన్యముపై విజృంభించెనఁట.

'బలు డేగలకైవడి బెబ్బులులపగిది మత్తకరులపోలిక దర్పో

జ్జ్వలసింహంబులచాడ్పునఁ నలవుఁ జలము మెఱయ'

కర్ణభీములు పెనఁగిరఁట. ఇట్టియుదాహరణములను వందలకొలఁదిగ సీయవచ్చును. వర్ణనలు నాటకీయతకు భంజకములు గావు. అను ముఖ్యవిషయమే ముఖ్యముగా మన మిక్కడ గమనింపవలసినది. నిపుణముగాఁ జేసినసముచితవర్ణనలు నాటకీయతను బెంపొందించును. ఈనాఁటివిమర్శకు లనేకు లీవిషయమును విస్మరించుచున్నారు.

ఇఁక సంగీతము. ఇది ఛందఃపరిగ్రహణమునందే గలదు. కేవల వచనముగాఁ జెప్పినఁ గవిత్వమునకుఁ బరిపూర్ణత యుండదను సిద్ధాం తము సర్వథా సత్యము. కాని యిట ముఖ్యముగా మనము గమనిం పవలసినవిషయ మింకొకటి గలదు. సముచితముగాఁ బ్రయుక్తమైన ప్పుడే సంగీతము నాటకమున మనోజ్ఞముగ నుండును. అటుగాక యదియే ప్రాధాన్యమును వహించినయెడల నాటకము తనస్వభావ మును గోల్పోయి సంగీతపుఁగచ్చేరి యగును. ఇది కవిత్వముపట్లఁగూడ నన్వయించును. ఇటఁ బ్రధానకళ కవిత్వము. ఇతరకళలు తదుజ్జ్వలతా

సంపాదకములే యయ్యు గౌణములే. కావునఁ బ్రధానమగుకళనే కప్పి పుచ్చున ట్లితరకళ లుండరాదు. కేవలశబ్దమాధుర్యమునకై ప్రాకు లాడుకవి యీముఖ్యవిషయమును విస్మరించుచున్నాఁడు. కావున ముఖ్యముగా గమనింపవలసినవిషయమిది. కవిత్వము భావప్రధాన మైనది. గీతిమాధుర్యము దానికిఁ జేఁదోడు వాఁదోడుగా నుండవ చ్చును. కవిబ్రహ్మభారతమున నేతత్కళారహస్యము సమగ్రముగాఁ బోషింపఁబడినది. సముచితపదసంయోజనయం దాయన కాయనయే సాటి. దీనినే శ్రీనాథకవిసార్వభౌముఁడు 'రసాభ్యుచితబంధము' అని పేర్కొనినాఁడు. రసోచితమైన పదబంధము పదవిషయముననే గాక భావవిషయముననుఁగూడ మాధుర్యమును బ్రసాదించును. దీని కొక్క యుదాహరణము. ఉత్తరగోగ్రహణసందర్భమునఁ దలఁచినంతనే యర్జునునితలపై దేవత లిచ్చిన కిరీటము కాంతి పుంజములు వెలిగ్ర క్కుచు నిల్చును. ఇది తుృటిలో జరిగిన కార్యము. ఈ భావవ్యక్తీక రణమునకు శార్దూలమత్తేభాదివృత్తములు పనికిరావు. సీస మసలే పనికి రాదు. అది కార్యకరణమున దీర్ఘకాలవ్యవధానమును గోరును. గీతము చిన్నదే గాని యందుఁ బదగతి మందముగ నడచును. లయ సంపాదిపదసంధానసముచితము కంద మొక్కటే-యిటస్వీకార్యము. కావుననే తిక్కన యిటఁ గందమునే స్వీకరించి లయబద్ధముగ రచించినాఁడు.

పెట్టక గట్టక మౌళిం।బుట్టినకిరియ దీధితులు నభోభాగంబుం
ముట్టి వెలుంగగనిందు।నిపట్టికిరీటంబు వాలిచెఁ బ్రస్ఫురితంబై.

ఇట్లే సీసపద్యములందలి ప్రతిపాదసమతాపాదనముగూడ శబ్దమాధు ర్యమునకు దోహదము చేయును. అట్లే సీసమును దెగఁజెప్పవలె నను (End-Stopped lines) లాక్షణికనియమము లేకపోయినను నద్దాని నట్లు చెప్పుటయే, యనఁగాఁ దెగఁజెప్పుటయే సముచితము. అనఁగా

నొకపాదమున నొకేభావము నిమిడ్చి, పాదాంతమగుసరికి భావము
కూడ సంపూర్ణ మగునట్లు రచింపవలెననుట సీసములవిషయమున నీ
నియమము, ముఖ్యముగా వర్ణనావసరమునం, బాటింపవలయును.
కథాకథనమునెడ దీని నంతగాం బాటింప నవసరము లేదు. తగ్గుమొ
గ్గలు లేని తూంగును (Balanced rhythm), ప్రతిపాదసమతాపాదన
మును గలసీసములను బ్రాచుర్యమునకుం దెచ్చినవారిలోం బ్రథ
ముండు తిక్కన. శ్రీనాథాదు లిద్దానినే సర్వాంగసుందరముగాం దీర్చి
దిద్దిరి. ఇందుల కొక యుదాహరణము.

"వామాక్షి రుచిరలావణ్యంబు భావించు
దన్వంగిరూపు చిత్తమున నిలుపుం
గంబుకంధర చెన్నుకైవడిం దలపోయు
నంగనసౌకుమార్యము దలంచు
భామినిసహజవిభ్రమ మెదం గీలించుం
బడంతిచెయ్వులు మదిం బట్టికొలుపు
మానినిగరువంపుమాటపొం దూహించు
దళితాబ్జముఖితిన్నందనము మెచ్చు
"తనయొప్పెదురం గన్నం దగిలి యెవ్వరికైన
నులంగి క్రిమ్మరం జూడవలయువాండు
తనవర్తనము విన్న మునిజనంబులకైన
నలవరించుకొనంగ వలయువాండు
తనబంటుతన మాజిం గనినమూర్తురకైన
బలుమాఱు సగ్గింపవలయువాండు
తనవితరణకేళి వినినం గల్పకతరు
వులకైన దలయూంప వలయువాండు"

ఛందఃపరిగ్రహణమునందుం దిక్కనచూపిన మెలంకువ లనేకము గలవు.
వానిని సమగ్రముగ వ్యక్తీకరించుట కిది యదనుగాదు. ప్రస్తుతమున
కీయుదాహరణములు చాలును.

నాటక మనఁగాఁ జేష్టానుకృతి యన్నమాట. ఈ చేష్టానుకృతిని శ్రవ్యకావ్యకర్త లనేకవిధములుగా సాధింతురు. ప్రత్యక్షముగా నొకపాత్రస్వభావము వర్ణించుట యొకమార్గము. కాని యందుఁ జమత్కృతి లేదు. నాటకీయత సది యసలే సంపాదింపలేదు. కవిబ్రహ్మ యీచేష్టానుకృతి నెట్లు సాధించెనో వివరించుట కిట నొక్కయుదాహరణ చాలును. కీచకుఁడు ద్రౌపదిని వెన్నంటి తఱుముచుండెను. ఇట మూలమున 'అనుజగామ' అనియొక్కమాటమాత్రమే గలదు. కాని యీమాటవలన మనకుఁ దెలిసినది చాలతక్కువ. కీచకునిలోని యౌద్ధత్యము, క్రౌర్యకౌటిల్యములు మనకు దృగ్గోచరములు కావలెను అట్లే ద్రౌపదియందలి సౌకుమార్యము, దివ్యత్వము, ఆతురత, భయము మనకుఁ బ్రత్యక్షము గావలెను. అట్లు వివరించినప్పుడే యాఘట్టము మనకు నాటకమునందువోలె సాక్షాత్కరించును. కవిబ్రహ్మ దీని నెట్లు సాధించెనో యీక్రిందిపద్యమువలన సహృదయు లెఱుంగఁ గలరు.

"సమదవారణము జంగమలతవెనుకొని సరభసంబునఁ బట్టఁజనువిధమున
గ్రూరదానవుఁడు భూచారినిర్జరకాంత బొదువురయమ్మునఁ బోవుభంగి
ఘోరగృధ్రము సుకుమారనాగాంగనఁబటుగతినొడియంగఁ బాఱుకరణి
బ్రబలబిడాలంబు బాలశారికమీఁద నడరిసత్వరముగ నఱుగుమాడ్కి"

ఈవిషయమును గూర్చి యెంతైన వ్రాయవచ్చును. నేఁడు నాటకీయత యనుమాట ననేకులు సరిగా నర్థము చేసికొనుట లేదు నాటకమును జూచుటవలన నేయేయనుభూతివిశేషము లెంతసుకరముగఁ బ్రేక్షకలోకమునకుఁ గలుగునో యాయాయనుభూతివిశేషము లంత సుకరముగ శ్రవ్యకావ్య పఠనమువలన భావుకులకుఁ గలుగవలయును. ఇది నాటకీయతకు సరియగునిర్వచనము. దీనిని సంపాదించుటకొఱకు శ్రవ్యకావ్యకర్త లవలంబించు మార్గములు శతధా, సహస్రధా భిన్నములై యున్నవి. ఆయామార్గము లన్నియుఁ గవిబ్రహ్మకు క్షుణ్ణములు. నాటకీయత యనుదానిని సర్వదా యాదరించి సమగ్రముగ సాధించిన మహాకవి కవిబ్రహ్మ.

శివరాత్రిమాహాత్మ్యము-కావ్యత్వము

చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రి.

(గతసంచిక తరువాయి)

ఇట్టిఘట్టములందు సంయమము గలిగియుండుట కవికి మిక్కిలి కష్టము. ఆమె యనిన మాటలివి.

> "ఎన్నియో వికల్పములు గలుగుచున్నవి. అపాయము లెదురుగ నటించుచున్నవి. విఘ్నము లెన్నియో పొడలుచున్నవి. శంక అంకురితము లగుచున్నవి. వికృతు లావిష్కృతము లగుచున్నవి. రట్టు సాగుచున్నది. వీని కన్నిటికి నోర్చి నేను నీ కోర్కె తీర్చెదను. నన్ను నీ కిచ్చుట తగదా! కాని యీ శరీర మెప్పటికి నిత్తునో? లేక యిప్పటికిఁ జాలునో? నిక్క మెఱుఁగఁ జెప్పుము."

ఈప్రశ్నమునందే యామెకుఁ గలధీరోదాత్తత పరిస్ఫుటమైనది.

శ్రీనాథుఁడు స్త్రీలౌల్యము గలవాఁడని, యాతనిశీలము తీర్చి దిద్దుటకు "అనుచు విప్రుండు తమకించి యంటుకొనియె" నిత్యాది పద్యమును తార్కాణముగా ప్రభాకరశాస్త్రిగారు శృంగార శ్రీనాథమునను క్రీడాభిరామపీఠికయందును బేర్కొనియున్నారు. కాని యీ ప్రకరణమున శ్రీనాథుఁడు సుకుమారుని చండాలాంగనాసంగమముచేఁ బతితునిగాఁ జేయుటకై యాతనియం దుద్రేకమును, చండాలాంగన యందు ధీరోదాత్తతను, జిత్రించుటకుఁ బ్రసక్తుఁడైనట్టులు స్పష్టముగ గోచరించును. మాలెత తనయంటరానితనమునకు సంకోచించుచుండ, విప్రుండు తమకించి యంటుకొనుటయే పైపద్యమునందలి విషయము గాని యిచట నశ్లీలార్థమును స్ఫురింపఁజేయుటకుఁ గా దని, తరువాతి యీ విషయము తార్కాణించుచునేయున్నది.

మాలెత చేసినప్రశ్నమున కీక్రిందిపద్యము వివరణము.

గీ. మొదలఁ గర్కశ్రీపడి మూడి పిదపఁ బాయు
నొక్కకములాననకు డక్క యుండఁజాలఁ
డడవిఁ బెక్కుపుష్పంబులయందు వ్రాలు
చంచరీకంబు మగవాఁడు సరియ సుమ్మ!

దీనికి సుకుమారుఁ డిట్లు బదులుపలికినాఁడు.

క. మగవారల నిందింపకు
తగవును బంతంబు నిజము ధర్మము గృపయున్
మగవారికిఁ గా కెందును
మగువలకుం గలదె చంద్రమండలవదనా !

ఇట్లాయిరువురు నొకరి కొకరు నీడఁబోవనియుక్తులతో మగ యాడువారల మేలుకీడులను వ్యక్తీకరించిన వెనుక, చండాలకన్యక. "మగవారల మంచితనము నాడువారల మంచితనము సరియే; మనకు మనయాడికలు తప్పకునికి చాలు"నని యిట్లు ప్రతిజ్ఞ చేసినది.

ఉ. నాకు మనంబునిండ నొకనమ్మిక సేయుము విప్రవర్య ! నేఁ
గైకొనువాఁడ నిన్ననుము; కాదన కెక్కడికైన వచ్చెద
న్నీ కొక టయ్యెనేని యవనీసురమన్మథ ! నిర్విశంకత
న్నాకముఁ జూఱకొట్టెద ధనంజయ తీవ్రశిఖాముఖంబునన్.

ఈచండాలకన్యను శ్రీనాథుఁడుత్తమపాత్రఁగా సృష్టింపఁదలఁచి యీమెచే నొకసతీమణి సేయుప్రతిజ్ఞను జేయించినాఁడు. "నాకుమనస్తుష్టిగ నమ్మకము గలుగునట్టులు నిన్ను నేఁ గైకొనెద ననుము; కాద నకుండ నీవెంట నెక్కడికైనను వచ్చెదను. భూసురమన్మథ ! నన్నుఁ గైకొనినవెనుక నీ కేదేని యపాయము తటస్థించిన, నిస్సంకోచముగ నీవెంట నగ్నిలో దుమికి సతీమణినై స్వర్గము చూఱగొందును." చండాలకన్యచే ని ట్లనిపించుటలో నామెశీల మత్యుదాత్తమై యెసలారినది. శ్రీనాథునిదృష్టిలో సహగమనముసేయుట యుత్తమసతీమణి లక్షణము. పతివెంట నగ్నిలో దుమికినసాధ్వికిఁ గలయుత్తమత్వమును కాశీఖండమున శ్రీనాథుఁ డెంతయు నగ్గించినాఁడు.

గీ. ఎన్నికకు రోమకూపంబు లెన్ని గలవు
దివ్యవర్షంబు లన్ని మోదించు సాధ్వి
నాకభువనంబునం దాత్మనాథుఁ గూడి
కల పాకింతయు లేక చిచ్చుపతికనేని. — కాశీ. 2-91.

అట్టిలక్షణము నీచండాలకన్యకుఁ గూర్చిపెట్టుటలో నీమెశీల మత్యు దాత్తమైనది. మాలెత అంత్యజాతిసంజాత యయ్యు నుత్తమనాయి కగా నిటఁ జిత్రితమైనది. ఈఘట్టమున సుకుమారునిచే సమ్మతింపఁ జేసినతీరు కడుసుకుమారము.

సీ. కలహంససంపదఁ గలకలక్రేంకార
కలకలంబైన యీ కొలను సాక్షి
ప్రచ్ఛాయశీతలోపరిభాగమైన యీ
శశికాంతమణిశిలాస్థలము సాక్షి
ప్రసవసౌరభవటద్భంభరంబైన యీ
వలని లతామండపంబు సాక్షి
తరులతాగుల్మ సంతతపిధానాతప
వ్యాపారమైన యీ వనము సాక్షి
మకరకేతను పాదపద్మములు సాక్షి
రతిమహాదేవి జఘనభారంబు సాక్షి
సత్య మెన్నఁడు నినుఁ బాయ సమ్మతించి
కాఁగిలింపఁగ నీఁగదే కమలవదన !

సుకుమారుఁడు తా నామె నెన్నఁడును బాయనని తెలిపి సమ్మతింపఁజేయుటకై, యాసరోవరసన్నిహితమైన రమణీయవస్తుజాతమునే సాక్షులుగాఁ జేసినట్లు చిత్రించిన యీపద్యము నిరుపమానము. సరోవరసంపదయై వెలయు జలపక్షివిరావము, లతామండపనటద్భంభరముల మధురగానము, నిచట జతగూర్చి సరోవరమును లతామండపమును సాక్షులుగా నొసర్చుటలోని యౌచిత్య మనిర్వచనీయము. శశికాంతమణిశిలాస్థలమును వనస్థలిని సాక్షులుగాఁ జేయుటలో శీతలరమణీయపరికరము గూర్చినాఁడు. మన్మథునిపాదపద్మములను రతిదేవి జఘనభారమును ప్రకరణోచితముగ సాక్షులనుజేయుటలో శ్రీనాథుని భావనానైపుణి యబ్బురపాటును గలిగించునది. ఈపద్యము చెవిని బడినంతనే మాధుర్యానుభూతిచే స్పందింపని సహృదయహృదయ

ముండఁబోవ దని నానిశ్చయము. ఈపరిక్రమమునఁ జిత్రించిన ప్రకృ
తిరామణీయక మూహాతీతము. శృంగారరసభావసముద్భూతికై కూర్చి
పెట్టిన యీకూర్పులో పాఠకహృదయమున పవిత్రభావ సంచారము
గావించెడి లలితమధురపదసంయోజనము గావించిన శ్రీనాథునిప్రతిభ
యద్వితీయమై మెసలారినది. శ్రీనాథునికవితాపాటవము నెఱిఁగించుట
కీపద్య మొక్కటియే చాలును. సుకుమారుఁ డట్లు నమ్మిక గలుగు
నట్లు పలుకఁగాఁ జండాలి కరారవిందంబులు జోడించి సవినయముగ
సగౌరవముగ సానురాగముగఁ 'దనజన్మసఫలమైన' దని తెలిపియుఁ
బంచమునియింటఁ గలుగుబీభత్సు నెఱిఁగి నన్ను నీ కెట్లీయఁగలైదను?
అధికతరమన్మథాయత్తునకు నీ కీయకుండ నెట్లుండఁ గలిగెద ? నని
పలికినది. తనప్రాణరక్షకై సుకుమారుఁ డెట్టియకార్యమునైనఁ
జేయుదునని తెలిపి 'ప్రాణంబు రక్షింపు మిదె నా సేవాంజలి'యనినాఁడు.
అప్పటి కావెలివాడచేడియ యంగీకారముచూపి,

శా. వాలాయంబుగ నర్ధరాత్రము రేఁడు దయ్యాంఛిన న్మందహా
సాలంకారమనోజ్ఞమైన ముఖ మొయ్య న్వ్యాంచి చండాలి యా
లీలాభావ మెఱింగి రేఁగి నతవల్లీకుంజమధ్యంబునన్
గేలీతల్పము దీర్చెఁ బో మృదులకంకేలీ ప్రసూనంబులన్.

అనంతరంబవ్వసుధానిలింపుఁ డపహాసితసురసిద్ధగంధర్వ విద్యా
ధరలీలావతీవిలాసవతి యగునవ్వెలివాడచేడియం గూడి సురత సౌఖ్యం
బనుభవించె;నింతలోఁ బ్రొద్దుగ్రుంకెను.

ఈవిధముగరసభావసంవిధానము గావించి శ్రీనాథుఁ డీప్రబం
ధమున సంభోగశృంగారమును చండాలీ సుకుమారాశ్రయముగ నిర్వ
హించియున్నాఁడు. చండాలీపాత్ర నెంతయు సహజముగఁ దీర్చిదిద్ది
నాఁడు. ఈప్రకరణమున నశ్లీలము జుగుప్సావహము నైన భావ
మే పాటియు సహృదయులకు స్ఫురింపనేరదనియే నాయూహ. రసనిర్వ

హాణవిషయమున సంయమ మెంత పాటింపవలయునో యది యం తయు నిచటఁ బాటింపఁబడినది. శ్రీనాథుఁడు నిజమునకు స్త్రీలోలుఁ డే యైనచో, చండాలితో సుకుమారుని బూసెజ్జకుఁ జేర్చినపు డెం తటి బీభత్సముగ వర్ణింపవలసియుండెనో? తరువాతప్రబంధకవు లెవ్వరైన నిట్టిఘట్టములందు శ్రీనాథునివలె మౌనము దాల్చియూర కుండిరా? అట్టిచోట శ్రీనాథునకు వలనుపడునది గాదు. రసోచితసం యతభావావ్యప్రవేశమే యాతఁడు చేయఁగలిగినది. ఈసన్నివేశమున శృంగారము హెచ్చుగనుండె ననినారు విమర్శకులు. ఆమాట యెంతగఁ బాటింపవలయునో సహృదయు లెఱుంగుదురు గాక.

చంద్రోదయ మైనప్పుడు చండాలకులవరారోహా వాహకుం డెక్కి విడిచిన వారువంపుఁగొదమయుం లోలె సంభోగంబునం దృప్తి చని తనివోవక సుకుమారుఁ గౌఁగిటం జేర్చి యిట్లనెను. "అదె వేఁట పల్లె. యావల మా వెలివాడ. దాని సమీపమున సెలయేఱు. దాని కావల భద్రకాళియాలయము. నీ వమ్మహాస్థానంబున వసియింపుము. ఏను నీకు నాయావేళలఁ బరిచర్య సేయుచు వంచన బయల్పడకుండ మెలఁగెదను." చండాలకులవరారోహ యాతని వంచన బయలు పడకుండ మెలఁగెద నని చేసిన ప్రతిజ్ఞప్రకారమే మెలఁగుటకు మొదలిడెను. సుకుమారుఁడు కపటబ్రాహ్మణవృత్తితో దేహయాత్ర గడుపుచు నామెతోఁ గవఁగూడుచుండెను.

గీ. మాధుకరభిక్షలను స్వయంపాకములను
సత్రభోజనములఁ బిత్ర్యశ్రాద్ధములను
విందులను దేహయాత్ర గావించు నతఁడు
వేద శాస్త్ర పురాణ ప్రవీణుఁ డగుట.

ఈవిధ మాతఁడు వేదశాస్త్రపురాణనిపుణుఁ డగుటచే కపట బ్రాహ్మణవృత్తి చెల్లిపోవునట్లు దేహయాత్ర గడుపఁదొడగెను. చండాలికూడ నాతనితో రహస్యముగనే గవగూడుచుండె నఁట.

సీ. నీరాటవెపముగా నిర్ఝరంబుల కేఁగి
సవిధనీవారకుంజముల నొందు
భూధరంబుల కిప్పపువ్వు దేవని పోయి
కందరామధ్యభాగముల నొందు
శిఖరీంద్రవరకన్య సేవింప నని పోయి
వత్తమాలముల నెన్నడుము నొందుఁ
గలమసస్యక్షేత్రములకుఁ గూల్లోగి మోసి
శణవాటికాప్రదేశముల నొందు

నెట్లు కనుఁద్రొమ్మి వచ్చునో యింటివారి
నెట్లు చీకటి నొంటిపై నింటి కరుగు
నతివ పగలైన మాపైన నతనితోడ
నిచ్చ లొకసారి సాగించు నిధువనంబు.

ఇచట చండాలి గావించిన చౌర్యసురతప్రసక్తిని వాచ్యము చేసి వివరించుట దోష మనియు, అట్టిస్వభావ మాతనికి లేకున్న నీవృత్తాంతము నింతగఁ బ్రపంచింపఁగలుగునా? యని శాస్త్రిగారి యాక్షేపము. ఇచ్చటి యీవర్ణన మైనను సహజముగను సభ్యముగను గొనసాగినదే గాని, వేఱొకతీరున సాగనేలేదు. ఇట్టిచౌర్యసురతప్రసక్తి లేకున్న వంచన బయల్పడిపోవునుగదా!

ఇంతకు నీప్రబంధమున నష్టాదశవర్ణనలు సమన్వితము చేసెద నని ప్రతిజ్ఞ కావించియే యున్నాఁడు. సురతవర్ణనముకూడ నష్టాదశవర్ణనములలో నొక్కటి. దాని కీతావునందే వర్ణించునవకాశము గలదు. సుకుమారుఁడు కపటబ్రాహ్మణవృత్తితో నుండి చండాలితోఁ జౌర్యరతములఁ బ్రసక్తుఁడైననాఁడుగాని యాతనికిఁ బతితత్వము పరాకాష్ఠ నందఁజాలదు. ఇట్టిరహస్యవర్తన మేర్పడినపుడుగాని, సమీపవర్తులైన విప్రు లాతని వెలివెట్టుట, తత్సంపర్కదోషనిరాసకై యుత్తప్త కృచ్ఛ్ర చాంద్రాయణాదివ్రతము లాచరించుటయుఁ

చూపఁగ నేరదు. సుకుమారుఁ డావెలివాడచేడియతో నచటఁ గాపురిం చుటయుఁ గుదరదు.

శ్రీనాథుని శృంగారిఁగా నిరూపింపఁదలఁచిననాఁడు చండాలీబ్రాహ్మణబ్రువసంభోగసంభార మశ్లీలముగాఁ దోఁచినది. ఇట్టి యశ్లీల భావము రామకృష్ణుఁడు పాండురంగమాహాత్మ్యమున పతితుఁడైన నిగమశర్మను ప్లవకన్యతోఁ గూర్చిననాఁడు చూపట్టలేదు. శ్రీనాథుని యెడ సద్భావము సడలినపుడు పై పద్యమున 'నిధువనము' గూర్చుట దోసమై తోఁచినది. శృంగారభావనిబంధనము విషయముననే విమర్శకులు దృష్టిని సారించినారు గాని, తదితరవిషయములపై దృష్టిని సారింపనేలేదు. ఈకావ్యమునం దాతఁడు భక్తిభావసమున్మీలనము నెట్లు గావించినాఁడో దానిపొంతకుఁ బోయినవారే లేరు. శివరాత్రిమాహాత్మ్యప్రతిపాదనమున కుపష్టంభకముగ హేమంతశిశిరర్తువుల విభవము నెంతమనోహరముగఁ జిత్రించినాఁడో దానిఁ గనుఁగొను వారైన లేరు. ఏభావమును జిత్రింపఁదలఁచినను ఔచిత్యమునకు భంగమే పాటియు లేకుండినవిధమున నిండు రచన సాగినది. మధురోదాత్త భావములు విరివిగ జతఁగూడిన దీశివరాత్రిమాహాత్మ్యమునందే యనుట శక్యము. ముందుగ నిందలిభక్తిభావసమున్మీలనమునుగూర్చి కొంత వివరించెదను

భక్తిభావావిష్కృతి.

హర్యజు లురులింగరూపమున నావిర్భవించినపుడు శివుని స్తుతించు ఘట్టము.

గీ. పశువులము మేము హర! పశుపతివి నీవు
పశువులకు నెక్కుడిది బుద్ధి ఫాలనయన!
రాజశేఖర! నేర్పునేరములు చూడ
కరసి రక్షింపు మమ్ము నత్యంతకరుణ.

ఈప్రార్థనము శ్రీనాథుని శివభక్తిభావము నావిష్కరించుచు న్నది. శివుఁడు హర్యజులను గరుణించినరీతి.

మ. అతిభావంబున నాకు సంశ్రయము సేయ న్సర్వదా మీకు న
ధ్యవసాయం బొసఁగూడ నేని వినుఁడా! యంభోజదృగ్భారతీ
ధవులారా! విని యాచరింపుఁడు మదిం దాత్పర్య మొప్పంగ శ్రీ
శివరాత్రివ్రత మస్మదీయ మది దాక్షిణ్యంబునం జెప్పితిన్.

ఈశివరాత్రివ్రతవిధానము శివునినోట నిచట వివరించుట, తుదిని శివగంగాతీరమున శివరాత్రినాఁడు విప్రులచే నావ్రతము నాచరింపఁజేయుటలో, శ్రీనాథున కాశివరాత్రివ్రతముపట్ల నెంతటి భక్తిభావము గలదో విదితమగుచున్నది. వింధ్యారణ్యమున నర్మదానదీతీరభూమిని వటవృక్షముక్రింద నుండెడి యోంకారశంకరు నెట్లు చిత్రించినాఁడో కనుఁడు.

సీ. మకుట దేవకిరీట మణిమయూఖచ్ఛటా
పటల కిమ్మీరాంఘ్రి పంకజుండు
వికటపాటలజటా మకుటకోటిఘటిత
కోమలతారకా కాముకుండు
గంధదంతావళ క్రవ్యాదరాట్కృత్తి
కంథాధురంధర కంధరుండు
కుంభినీధరసుతా కుచకుంభమృగమద
స్థాసకస్థగిత వక్షస్స్థలుండు
శంభుఁ డోంకారనాథుండు శాశ్వతుండు
పాఁగుశయ యుండు నవ్వేటిపరిసరమున
నర్మదాసింధుతీర కాంతారభూమి
మఱ్ఱి యనుపేరి కల్పద్రుమంబు మొదల — శివరా. 2.6.

పరమేశ్వరదివ్యవిలాసము నీపద్యమునం దత్యుదాత్తముగాఁ జిత్రించిపెట్టియున్నాఁడు. ఈప్రబంధమునం దేవిషయ ముపక్రాంతమైనను నది యత్యుత్తమగతిలో నడచినది. సంతానప్రాప్తి దవ్వాయి

ఇప్పుడు యజ్ఞదత్తునిభార్య సుశీల యోంకారశంకరుని సేవించినక్రమము కనుఁగొందము.

ఉ. అచపలాయతాక్షి కనకాంబురుహంబులఁ బూజసేయు విం
ధ్యాచలకందరానిలయు నద్రిసుతాప్రియనాథు నర్మదా
వీచిపరంపరాసలిలవిప్రుదుదాశ్రయశీతలగంధవా
హాచమనప్రవృద్ధభుజగాధిపకంకణు నోంకృతీశ్వరున్.

వణిక్పథపురసమీపమున శేషప్రతిష్ఠితుఁడైన నాగేశ్వర లింగమూర్తి చిత్రితము.

గీ. అందు శేషప్రతిష్ఠితుం డమృతదివ్య
లింగమంగళమూర్తి ఖట్వాంగపాణి
యర్ధశశిమౌళి నాగేశ్వరాహ్వయుండు
ప్రతివసించు ననేకకల్పములనుండి.

సుశీలచే నోంకారశంకరు నర్చింపఁజేసినక్రమములో స్త్రీలుసైత మానాఁడు బరమేశ్వరునెడ నెట్టిభక్తిభావము గలిగియుండెడివారో వ్యక్తమగుచున్నది.

సీ. అభిషేక మొనరించు నలినీలకుంతల
శంభు సోమోద్భవాసలిలధార
నెలఁత యభ్యర్చించు నీలోత్పలంబులఁ
దరుణనిర్మల సుధాధామమౌళి
గరళకూటగ్రాస కల్మాషకంధరు
మేన గంధ మలందు మీననేత్ర
యర్పించు దివ్యోపహారంబు లెలనాఁగ
కుటిలకుండలిరాజకుండలునకు
నలిక దిరుగఁ బ్రదక్షిణం బభ్రగుడికిఁ
గుచభరంబున నరగాను గూనగిలఁగ
రవలిముట్టెలమ్రోఁతతో రాయిడింపఁ
జరణ నూపుర ఝుళంఝుళరవంబు

మాలెత సుకుమారు నుత్తమవిప్రునిగాఁ దనకుఁ బూజ్యునిగా

భావించియున్నది గావున నాతఁడు వసించుటకుఁ దన నెలవునకు సమీ-
పమునం దున్న భద్రకాళియాలయము ననువైన వసతిగాఁ దెలుపుచు,

ప్రతిథ సతతంబు గొలుతు రాభద్రకాళి
జగతి సేఁబదియాఱు దేశములవారు
దశదివంబులు సింహాకేతనము నిలిపి
హూణభూమికి దైర మీయుత్పలాక్షి

శ్రీనాథునినాఁడు పరమేశ్వరునందే గాక పరమేశ్వరియం
దును దేశీయుల కెట్టిభక్తిభావ ముండెడిదో, దీనినిబట్టి తెలియవచ్చి
నది. ఏయదనునందైన స్వసామయికాచారమును దెలుపుట మఱువని
శ్రీనాథుఁడు, చండాలాంగనాసంగతిచేఁ బతితుఁడైన సుకుమారునిచే
దూరమునుండియే యాభద్రకాళికి మ్రొక్కింపఁ జేసినాఁడు. కొంతకాల
మైనతరువాత సుకుమారుఁడు చండాలితోఁ గూడి యచ్చోటు వాసి
పోవలసివచ్చినపు డాతనిచే నాభద్రకాళికి జాతగ చేయించినాఁడు.
పతితునిచేఁ జేయించిన యీపూజయందుసైతము నిష్ఠ గాన్పింపఁ
జేసినాఁడు.

జాతర చేసె బ్రాహ్మణుఁడు చండికిఁ గమ్మని పిండివంటలో
నేతులతోడ మద్దికడ నిర్మలినాన్నములో రసాళి
చూతఫలాళితోడ వరసూపములోఁ జిఱువాలతోడుతన్
నీతులతోడ పప్పు డక నిష్ఠతరంబగు నిష్ఠ పెంపునన్.

పెఱచోటులందు శ్రీనాథుఁ డితర దేవతల కుపహారము లెట్లు సమర్పిం
పఁ జేసినాఁడో, పతితుఁడైన సుకుమారునిచే నీభద్రకాళికిఁ గూడ
నట్టులే సమర్పింపఁ జేసినాఁడు.

నాగేశ్వరాలయమున సుకుమారునకుఁ గాన్పింపఁ జేసిన జ్యోతి
ర్లింగమయమూర్తిదర్శనము పూజాపుష్పాలంకారసంస్మరణము శ్రో
తకు సైతము సకలకలుషహరమైన తీరునఁ గొనసాగినది. పరికింపఁ
డాయీశ్వరార్చనకళాశీలుని భక్తిభావ నమున్మిషిత రచనాపాటవము-

"సుకుమారుఁడు మదిరామదావిష్టుఁడై యొయ్యనొయ్యన నేతెంచి, గర్భగోళంబునకుఁ జక్కం గట్టెదుర నిలిచి, రక్తకమలదళచ్ఛాయంబు లగు కన్నులు దెఱచి, యాలోకయుంబోలె నిర్మలస్ఫటికమండలాధ్యాసీనుండును, నమృతమయజ్యోతిర్లింగమూర్తియు ముక్తాఫలధవళకాంతియుఁ, ద్రిభువనవందిత చరణుండును, జరాచరగురుండును నగు నాగేశ్వరుని దర్శించి, యమ్మహాదేవు మౌళిక వాలమాలికా మండనఖండేందుశకలంబులకు, గగనగంగాప్రవాహ డిండీరఖండంబులకు, నుష్ణీష ఫణిఫణాశకలంబులకుఁ జెలికారంబు సేయుంజాలి, పాంచజన్యసహోదరంబు లన, దుగ్ధాంబురాశిహృదయంబు లనఁ జంద్రికావరణంబు లన, నంగజాట్టహాసంబు భేదంబు లన నెందుకొనియున్న పుండరీకంబుల పూజ కనుంగొని"

సకలపాపనిర్మోచనము నందె నఁట. ఈవచనరచనాక్రమమున శ్రీనాథునకుఁ బరమేశ్వరునందుఁ గలభక్తిభావ మత్యుత్కటమై ప్రతిఫలించుచున్నది. పరమేశ్వర మూర్తిపూజాదర్శనముల యెడ నాతనిహృదయ మెట్లుపులకించునో యనువిషయము నీవచనము తెల్లముసేయుచున్నది. ఈకావ్యమునందె దీని కీడయినపద్ధతినే మహాదేవనిశాంతమారుతమునుగూడ వివఁజేసినాఁడు. శ్రీనాథుఁడు నిశ్చయముగ శృంగారియే యైనచో నాతనినోట యిట్టిహార్దికభక్తిభావమును దులకింపఁజేసెడి పలుకులు వెడలనేర వనియే నానిశ్చయము.

సామయికాచారములు—నీతులు

ఈప్రబంధము పెక్కువిషయలందు మనుచరిత్రమునకు మూర్గదర్శకము; పెక్కువిషయములలో నాప్రబంధమునకు మించిన కవితాప్రాభవము గలదియు నైయున్నది. ఈశానసంహితయందలి కథావస్తువు నామమాత్రమునకు మూలము. స్వతంత్రమైన భావనామయ సృష్టి దీనిలో మనుచరిత్రమునందువలెనే చాల హెచ్చు. వరూథినీపాత్రచిత్రణముకంటెఁ జండాలీపాత్రచిత్రణము కడుంగడు సంయతమై మిక్కిలి మనోజ్ఞమై నడచినది. శృంగారరసనిర్వాహణముకూడ నుత్తమస్థాయి నందినది. శ్రీనాథుని స్వతంత్ర మైనయూహలెన్నియో

యిందుఁ బొడకట్టినవి. స్వసామయికాచారముల నెన్నింటినో యిందు జతఁగూర్చి పెట్టినాఁడు. క్రమముగఁ గొన్నిటిని నిరూపించెదను. ఆనాఁడు సంతానలాభము దూరమైనప్పుడు వనితలు వ్రతనియమాదులు పాటించి, దేవతానుగ్రహమున సంతానముఁ బడయుచుండెడివా రనువిషయము సుశీల పుత్రసంతానప్రాప్తికై యొనరించిన క్రియాకలాపము విదితముచేయుచున్నది.

సీ. భక్తితో మాతృకాభవనంబులకు నేఁగుఁ
గావించు నతిథిసత్కారములను
వాయసంబులకు నిర్వర్తించు దధిబలిఁ
గొలుచు జ్యేష్ఠాదేవి నలఘుమహిమఁ
జదివించుకొనుఁ బుణ్యసంహితావ్రాతంబు
మూలికామాణిక్యములు ధరించుఁ
దన్వంగి గంధాక్షతలు చిరంటులకిడు
విప్రపత్నికల గారవించుఁ దఱుచుఁ

గుమ్మరావంబు కడఁకఁ గొలవిడుచు
బాలురకుఁ దియ్యపండులు పంచియిచ్చుఁ
జెలులు దానును వ్రతములు సలుపుచుండుఁ
దామరసనేత్ర పుత్రసంతానకాంక్ష.

ఇవ్విధంబునఁ బుణ్యోపవాసవ్రతదానధర్మదేవతారాధనంబులఁ బ్రతిబంధదోషంబులు వాసి సుశీల గర్భవతి యయ్యెను. పూర్వజన్మకృతకర్మదోషమున సంతానప్రాప్తికి నిరోధ మేదేనిఁ గల్గిన, దానిని పుణ్యకార్యాచరణముచేతను, వ్రతములు నెఱపుటచేతను, దానధర్మములు దేవతారాధనము కావించుటచేతను బాపుకొని సంతానముఁ బడయఁగలుగు నాచార మానాఁడుకలదని మనకుఁ దెలియవచ్చుచున్నది. పత్ని అంతర్వత్ని యైనపుడు పురుషసంతానముఁ బడయుటకు, ఆసంతానమున కభ్యుదయము గలుగుటకు పుంసవన సీమం

తాదిసంస్కారములు నెఱపుట యానాఁటిపరిపాటి. సుశీల విప్రవనిత-మంత్రిభార్యయునగుటచే సీమంతోన్నయనవ్రతము మహావిభవముతోఁ గావింపఁబడినట్లు చిత్రించినాఁడు.

సీ. కమ్మగొజ్జఁగనీటఁ గలయంపి చల్లిరి
మేగి మెత్తిరి క్రొత్తమృగమదమున
రంగవల్లులు కప్పురపుముగ్గు పెట్టిరి
గీలించి రాఁగి మాల్యతోరణములు
తరుణరంభాతరుస్తంభంబు లెత్తిరి
గట్టి రెల్లెడఁ బట్టుకలవడములు
కమలచంపకమాలికలను నిర్మించిరి
స్తంభించి రుత్తమ దర్పణములు
నాలిఖించిరి గేహకుడ్యములయందు
సర్వతోభద్ర మకరికా స్వస్తికములు
పరిజనంబులు రాజాజ్ఞ పట్టణమున
యజ్ఞదత్తుని ప్రథమకల్యాణవేళ.

ఈతీరయిన పట్టణాలంకరణము కొండవీటనో రాజమహేంద్రవరముననో మంత్రిభార్య ప్రథమగర్భవతియైనప్పుడు నెఱపిన దిటఁ జిత్రితమైయుండును. ఈకల్యాణోత్సవములందు నాట్యములు సేయుట పాటలు పాడుట, అందు వేశ్యలు పాల్గొనుటయు నానాఁడు గల దనుట సీపద్యము తెలుపుచున్నది.

గీ. వేశ్య– నృత్యంబు లాడిరి వీథులందుఁ
బాడి రెత్తిలి పికకుహూపంచమమునఁ
బంజళంబున ధవళప్రబంధగీతి
కనుమయవ్వలి కర్ణాటకమలముఖులు

తూర్పుకనుమల కావలనుండెడి కర్ణాటవేశ్య లాయుత్సవము నందుఁ బాల్గొని నృత్యములాడుట కోకిలస్వరముతో ఎత్తిలి పాడుట ధవళములు ప్రబంధగీతి పాడుట నెఱపి రనినాఁడు. కనుమయవ్వలి

కర్ణాటకమలముఖు లనఁగా నేఁటి కర్నూలుమండలమునకుఁ జెందిన వేశ్యలు కావచ్చునేమో ? సీమంతము స్మార్తకర్మము గావునఁ దత్సముచితమైన మంగళోపకరణములుగూడ సముచితముగఁ గూర్పఁబడినవి.

సీ. పూజకుండలు నిల్పె పువ్వుఁబోఁడి యొకర్తు
  శుభవితర్దిక చతుష్కోణములను
జాజాలపాళిల సర్వౌషధులు నించి
  ప్రోక్షించె నొక్క పద్మాక్షి జలము
కాంత యొక్కతె సన్నికలుఁ బొత్తరంబును
  దోరించె వటశాఖతోడఁగూడఁ
బీఠికంబులు పెట్టె బింబోష్ఠి యొక్కతె
  మడుఁగుఁబుట్టము గప్పె నడుగుమునుఁగ

రమణి యొక్కతె వింజామరము దాల్చెఁ
దరుణి యొక్కతె తాలవృంతంబు పూనె
లలన యొక్కతె పసిఁడిసంబెల వహించె
నాలవట్టంబు ధరియించె నలిన యోర్తు

ఆయుత్సవము నెఱపు మంగళవేదిక నాలుగుమూలలందు నొకతె పూజకుండలు పెట్టినది. వేఱొకతె నవధాన్యము నుంచు పాళికలందు సర్వౌషధులు నింపి నీరు చల్లినది. ఇంకొకతె సన్నికల్లు పొత్తరము మఱ్ఱికొమ్మతో దోరించినది. మఱియొక్కతె పీటలు వేసి అంచులు దిగజారునట్లు తెల్లనివస్త్రము గప్పినది, ఒకతె వింజామరము వీచినది. ఒకతె విసనకఱ్ఱతో విసరినది. ఒకలలన బంగారుతాంబూలపుఁపెట్టెఁ బట్టెను. ఒకయతివ ఆలవట్టము చేతఁ బట్టెను. వైదికాచారములతోపాటు రాజోపచారములు నడచినవి. సుశీల గర్భవతియైనపుడు పుట్టినింటివారు తగవులిచ్చుటలో తెలుఁగు పరిపాటు లానాఁటివి కొన్ని రూపితములైనవి.

గీ॥ తగవులిచ్చిరి పుట్టింటి తల్లిప్రజలు
పిల్లఁ గొంగిరి ముట్టాలు వేనవేలు
కట్నమిచ్చె నృపాలుండు కన్న దనియఁ
బరమహీపాలు రిచ్చిరి పావడములు

సుశీల సుకుమారుని గనినపుడు సూతికాగృహమునఁ బాటింపఁ జేసినవిధానములు కాదంబర్యనుసరణమునఁ దెలుఁగుపరిపాటిలో నడచినవి.

సీ. తలయంపి ధవళనిద్రాకుంభ మిడువారు
రక్షాభసితరేఖ వ్రాయువారు
గౌరసర్షపరాజి కలయఁ జల్లెడివారు
బలివిధానంబులఁ బరగువారు
లవణంబు నింబపల్లవము ద్రిప్పెడువారుఁ
బ్రేమ మంచంబుతోఁ బెనచువారు
గవలధూపంబు సంఘటియించువారును
మంచిము ట్టైడఁద యోజించువారుఁ
గదిసి దీవించువారును గండతైల
మందుకొనువారుఁ గాయంబు లందువారుఁ
బాడువారును బరిహాసమాడువారు
నైరి శుద్ధాంతసతు లరిష్టాలయమున

సీ. కర్పూరసమ్మిశ్ర గంధసారంబున
జలుచేఁ జప్పట భిత్తిఁ జాపు యొకతె
పెల్లకిలఁ బెట్టె నుత్పలగంధి యొకర్తు
గప్పు గర్భగృహోపకంఠభూమి
జ్యేష్ఠాధిదేవత సేవించె నొకయింతి
పసుపుఁబుట్టము గట్టి భక్తిగరిమఁ
బటముపై లిఖియించెఁ బాటలాధర యొకర్తు
శ్రోత్తమత్తుక శశాంకుని ఖరాంశు
జరత మేషంబు కంఠదేశమునఁ జుట్టెఁ
బుష్పతుంధుభముల నొకర్తు పువ్వుఁబోఁడి
యంబుజానన యొకతె నెయ్యాభిఘరించె
భుజగనిర్మోక మొకతె విప్పులఁ గమర్చె

ఈపద్యములు రెండిటను గూర్చిపెట్టిన సూతికాగృహనిర్వర్తిత విధానములు చాలవఱకుఁ గాదంబరిలోఁ గూర్చిపెట్టినవియే. వీనిలో శ్రీనాథునినాఁడు తెలుఁగునాఁటను బాటింపఁబడెడి పరిపాటులుగూడఁ గొన్నిగలవు. ఉప్పు వేపచిగుళ్ళతోఁ గూర్చి దిగతుడుపు పెట్టుట, మంచిము ట్టైదలో యోజించుట, కాయము లందిచ్చుట, మున్నగునవి కొన్ని తెలుఁగునాఁటివి.

ఆనాఁడు విలాసవంతులైన యువకులు గావించెడి వినోద చేష్టితముల నిట్లు పేర్కొనినాఁడు.

సీ. ఒకకాంత పొద్దు కందుకకేళి యొనరించుఁ
గంకణంబుల ఝణత్కార మెసఁగ
నొకకాంత పొద్దు వల్లకి నఖాగ్రంబుల
బహురాగముల నేర్పుఁ బ్రస్తరించు
నొకకాంత పొద్దు భాండకజనంబు లావర్చు
పరిహాసగోష్ఠిఁ బల్లవించు
నొకకాంత పొద్దు లోకకథా ప్రహేళికా
బిందుమత్యాదులఁ బిచ్చలించు
గొంతపొద్దు వినోదించుఁ గొలఁతలయిన
తోడిశకునకాండ్రతో మేడమీఁద
విమల చంద్రోదయారంభ వేళయందుఁ
బిల్లదీవాటులను ముల్లుపెనఁగుటను

దుర్వ్యసనములకుఁ బాల్పడిన యువకులైనవారికి నాఁడును నేఁడునువినోదోపాయము లిట్టివియే. చండాలి తన్నుఁ జేపట్టినపుడు సుకుమారునకు వినోదోపాయములుగాఁ దెల్పినవిషయములు కూడఁ బైవిషయమునే సమర్థించును. "సర్వకళావిశారదుండవైన నీకుం బ్రాకార గోపుర ద్వార వేదికా ప్రఘాణ కుట్టిమ హట్ట సౌధవీథీ విటంకంబులం గావ్యగోష్ఠి పరిహాసకథా బిందుమతీ భిత్తికా ప్రహేళికా భావన సుభాషిత శ్రవణంబు, వారవిలాసినీదర్శనంబు, వైతాళికస్తుతిపాఠకంబు,దురో

చదరంగ్రీడ, చిత్రకర్మంబు, వీణాస్ఫాలనంబు, మొదలగు వినోదంబులఁ బ్రొద్దుఁబుచ్చుం గలిగెడి,

సీ. కాశిలోఁ జక్రపుష్కరిణి దుష్కరదుష్క
        రవానావళీదావదహనజిహ్వఁ
గుక్కుటేశ్వరవరకుండి పీఠపురి శం
        కాతిమహాండచండాంశుదీప్తి
దక్షవాటంబు సప్తర్షి గోదావరి
        కలిదోషపాషాణకులిశధార
గౌతమీతటిని మార్కండేయపురిమోక్ష
        దురితాహిసంఘాతగరుడమూర్తి

విన్నటను దీర్థమాడంగ వేఁగుదెంచు
రఖిలమునులఁ బ్రభాతసంధ్యాగమముల
గ్రహగణేశుండు కోదండరాశిఁ బాసి
మకరమున కేఁగుదేరంగ మాఘవేళ.   శివరా. 4-28.

సూర్యుఁడు మకరరాశిలోఁ బ్రవేశించి మాఘమాస మేతెంచి నపుడు పుణ్యతీర్థములందు మును లందఱు సాయంప్రాతస్సంధ్యాసమయములందు స్నానముసేయ వత్తురని తెలిపియున్నాఁడు. ఒక్క కాశిలోని చక్రపుష్కరిణి వీడినచో మిగిలినతీర్థములు మూఁడును పీఠికాపురము దాక్షారామము రాజమహేంద్రవరమును భీమమండలికిఁ జెందినవియే. దీనినిబట్టి యానాఁడు భీమమండలిలోని పుణ్యతీర్థములకు పెక్కురు పుణ్యార్థులు స్నానార్థమై యేతెంచుచుండెడివారని తెలియుచున్నది. మఱియు నీక్రిందివచన మీవిషయమును బలపఱచుచున్నది.

"కాశి శ్రీశైల కుంభఘోణ శోణార్క కాంచీ కాంచనసభా కాళహస్తికుధ క్షేత్రాది పుణ్యస్థానంబులం గూప వాపీ తటాక కుండికా ప్రస్రవణ పోత్రస్వినులం బ్రత్యూష కాలంబులం బరమర్షి సార్థంబు తీర్థంబాడు"

ఈకావ్యము శివరాత్రిమాహాత్మ్యప్రతిపాదనమునకై యుపక్రాంతమైనది కావున, ఆనాఁడు విప్రులు పాటించెడి నియమముల నిట్లు వాకొనియున్నాఁడు.

సీ. శివగంగఁ బుణ్యాభిషేకంబు దీర్చిరి
దతి నొనర్చిరి మూఁడుతర్పణములు
ధరియించి రంబుసిక్తాతివస్త్రంబులు
నాచరించిరి బ్రహ్మయజ్ఞ తంత్ర
మర్ఘ్యాంజలిక్షేపణానంతరమ్మునం
దొనరించి రంశుమంతున కుపాస్తి
గృహదేవతార్చనక్రియ లాచరించిరి
యభ్యాగతులకు నర్హణలు నడిపి
రవనిసురు లెల్ల నాగేశ్వరాలయమున
కేఁగుదెంచిరి ప్రణమిల్లి రీశ్వరునకు
... ... నాల్గుజాలు పూజ
లాదిసంకల్ప మొనరించి రభవుమ్రోల.

— శివరా 4-34

ముందుగ పుణ్యతీర్థమునందు స్నానముసేయుట, స్నానాంగదేవర్షి పితృతర్పణములు నెఱపుట, తడిబట్టలు దాల్చుట, బ్రహ్మయజ్ఞము నాచరించుట, సంధ్యావందనానంతరమున సూర్యోపాస్తి నెఱపుట, గృహమందలి దేవతల నర్చించుట, అభ్యాగతులను బూజించుట, యను నిత్యకృత్యములు నెఱవేర్చుకొనిన పిమ్మట, శివరాత్రివ్రతపూజావిధాననిర్వర్తనమున కాలయమునకు వచ్చుట యనునవి, ఆనాఁడు నీనాఁడుగూడ వైదిక కర్మాచరణనిష్ఠులయిన బ్రాహ్మణగృహస్థులకుఁ గర్తవ్య మనువిషయము దీనియం దాసూత్రితమైనది.

ఆనాఁడు శివరాత్రివ్రతపరాయణులు నిర్వర్తించెడి పరిపాటుల నిట్లు తెలిపియున్నాఁడు.

గీ. నగరంబున సమ్మార్జనానులేప
ధూపపటువాసనలు తైలదీపములను
సంఘటించిరి వివిధసంస్కారవిధుల
బ్రాహ్మణులు వర్హులైనట్టి పౌరజనులు

ఈనాఁడుకూడ శివరాత్రినాఁ డీశ్వరాలయమునందుఁ బుణ్యార్థులైన జనులు సమ్మార్జనానులేపములు, ధూపము వేయుట, తైల

దీపములు పెట్టుట నెఱపుచునేయుందురు. భక్తిశ్రద్ధలు క్రమముగఁ దరుగుచున్న యీరోజులలోఁగూడ నీశ్వరాలయమునం దీసంస్కార విధులు గానవచ్చుచునేయున్నవి.

> "అశివరాత్రి పుణ్యకాలంబునఁ బురాణంబులు వినిపించువారు, నితిహాసంబులు చదువువారును, దుర్గోదరంబుల వినోదించువారును, నష్టావధానంబులఁ గ్రీడించువారును, బంచాక్షరీపంచబ్రహ్మాది మంత్రంబులు జపించువారును, నీలకంఠస్తోత్రంబులు పఠించువారును బ్రాణాయామంబు లనుసంధించువారును బ్రత్యాహారంబులు నడుపువారును, బ్రదక్షిణంబులు సేయువారును, భస్మోద్ధూళనంబు లొనర్చువారును వీణ లాస్ఫాలించువారును, గావ్యగోష్ఠి నెఱపువారును, బరిహాసం బాచరించువారును, బిందుమతి యభ్యసించువారును, బ్రహేళికలు భావించువారును, నాడువారునుం బాడువారును, మేష కుక్కుట కకేటు లావుక కపింజలయుద్ధంబులు వీక్షించువారును, గుబ్జ వామన కిరాత బర్బర జరఠ మూక జనవికారంబు లవలోకించువారునై జాగరంబులు సలుపుచుండిరి"

ఈపరిపాటులు నేఁటికిని శివరాత్రినాఁటిరాత్రి జాగరముచేసి పుణ్యమార్జింపఁదలచినవారు పాటించుచునే యుందురు. ఏసాధనము వనైన శివరాత్రినాఁటిజాగరము మహాపుణ్యప్రదమని భారతీయుల హృదయములలో దృఢముగ నాఁటుకొనియున్న భావము. ఈనాఁడట్టిసద్భావము కొంతకుఁ గొంత సడలినను, పైనిఁ దెలిపిన వివిధపద్ధతులలోఁదమతమ చిత్తసంస్కారమునుబట్టి జాగరము సేయుట కొన్ని దివ్యశైవక్షేత్రములందుఁ జూపట్టుచున్నది. పట్టిసక్షేత్రమునం దీనాఁడు కూడ వీరభద్రేశ్వరుని మ్రోల వేదపాఠముతో రాత్రియంతయు జాగరముసేయు పుణ్యమూర్తులు నిలిచియే యున్నారు. చిరకాలము నుండి యాంధ్రదేశమునందుఁ బాటింపఁబడుచున్న పరిపాటులెన్నియో యీతీరుగ నీప్రబంధమునం దాసూత్రితములైనవి.

పారదార్య మనువ్యసనము బహుళానర్థములకు నిదానమగు ననువిషయ మీప్రబంధమున మిక్కిలి సహజముగ వివరింపఁబడినది.

అవ్యసనమునకుఁ బాల్పడినవారి కేర్పడువికారములు, వారివర్తనములు వారుసేయుపనులను సమర్థించుకొనువిధము దేశకాలానుగుణముగ నుదాత్తసరణిని జిత్రింపఁబడినది. సుకుమారుఁ డుద్ధతుఁడై వీటిలోని యందగత్తెలను వెదకి సంకేతములకుఁ దార్చి రతికేళి సలుపుచుఁ దన్ని ట్లుసమర్థించుకొనినాఁడు.

గీ. పద్మనాభుండు మదన గోపాలమూర్తి
ఘోషమున నెట్లు వలపించె గొల్లసతుల
నెట్టుకొని యట్ల వింధ్యాంద్రిపట్టణమునఁ
బరపురంధ్రుల వలపించు బ్రాహ్మణుఁడు

శ్రీకృష్ణుఁడు యోగయోగేశ్వరుఁడుగావున ఘోషమునందలి గొల్లసతుల నందఱను వలపింపఁగలిగి, అస్ఖలితబ్రహ్మచర్యముతో రాస క్రీడాదికము నెఱపఁగలిగినాఁడు. వలపించుటయందే శ్రీకృష్ణునిసామ్య ముగాక తదితరవిషయమున సైతముగావలయు నను నూహ యెవ్వరి కిని బొడమదు. ఆతనివలె విషభక్షణమునకు దావాగ్నిపానమునకుఁ బూనుకొనువా రెవరు? సుకుమారుఁడు తనదుష్కృత్యము నిట్లు సమ ర్థించుకొనినాఁడు.

సీ. యమునానదీ సైకతమున జాలరికన్య
చనుదోయి పట్టఁడే శక్తిసుతుఁడు
నందవ్రజంబులో నళిననాభుం డెట్లు
విహరించెఁ బదియాఱువేల సతుల
దారుకావనంబులో దిగంబరుండు
ముని భామినుల నెట్లు మోసగించెఁ
గౌతముఁ బోయని కోడియై తొలఁగించి
యమరనాయకుఁ డెట్లహల్యఁ గలసె
[illegible] మద్దిఁగొంటుఁ
బట్టుకొని యెట్లు పైకొని పద్మభవుఁడు
చందురుం డెట్లు పొందె నాచార్యులేమ
నట్లె విప్రుండు రమియించు నన్యసతుల.

శ్రీనాథుని తరువాతి ప్రబంధరచయిత లెవ్వరేని ప్రేయసీ ప్రియ సమాగమము ననుసంధానింపవలసినచోట నెట్టులో యొకరీతి నీ భావములు కూర్చిపెట్టుట యొకపరిపాటి కావచ్చినది. పారదార్య ప్రవృత్తిని సమర్థించుటకీయుదాహరణము లెంతయు మనోహరముగా నుండుటచే కవులకు శ్రోతలకుఁ గూడ నిది యుపాదేయమే.

పారదార్య ప్రవృత్తులైనవారు ఇహపరలోక సౌఖ్యసంధాయకములైన స్వకులాచారములకు దూరులై స్వేచ్ఛాచారు లగుదురను విషయ మీ క్రింపద్యమున మధురోదాత్తముగఁ జిత్రింపఁబడినది.

సీ. సంధ్యాభివందన శ్రద్ధ యుద్వాసించె
గాయత్రి దవ్వులఁ గట్టిపెట్టె
నగ్నిహోత్రము మీఁది యాస నుత్పాటించె
నఘమర్షణస్నాన మరసి మాసె
నిహపరసౌఖ్యము నీయఁజాలెడు నట్టి
విధిదేవతార్చన వీటిఁ బుచ్చె
వేదపాఠము మానె వివిధ సచ్ఛాస్త్రాది
సద్గ్రంథపఠనంబులు జాలి విడిచెఁ
దనకు మరగిన వారసుందరవనితల
విరతసల్లాప సంభోగ నిపుణతాసు
ఖానురాగ నిమగ్నత యనెడి కర్మ
తత్పరుండయ్యె సుకుమారధరణిసురుఁడు.

సుకుమారుఁడు స్వకులాచారముల నుజ్జగించెనని తెలుపుక్రమమున నానాఁటి సన్మార్గవర్తులైనవిప్రులు, సంధ్యావందనముసేయుట, గాయత్రీమంత్రము జపించుట, నిత్యాగ్నిహోత్రముసేయుట, అఘమర్షణస్నానమాచరించుట, నియమపూర్వకముగ దేవతార్చనము సేయుట, వేదాధ్యయనముసేయుట, వేదవిహిత కర్మానుష్ఠానము నెఱపుట యనువీనిని సక్రమముగఁబాటించెడివా రని తెలియవచ్చుచున్నది. దుర్వ్యసనపరు లిట్టికులాచారముల నుజ్జగించెడివారనియు విదితమగుచున్నది.

నీత్యుపదేశము

ఉత్తమకావ్యమునకుఁ బ్రధానలక్ష్యము కాంతాసమ్మితముగ నీతి నుపదేశించుట. అట్టి నీత్యుపదేశ మీప్రబంధమునం దమోఘముగ సాగినది. దానికి కాదంబరియందలి శుకనాసోపదేశము మూలప్రాయముగ నుండినను, తదనుసంధానముమాత్రము తెలుఁగు పలుకుబడిలోఁ గడుమధురముగ సాగినది.

గీ. అదిగర్భశ్రీరత్వంబు యౌవనంబుఁ
జక్కఁదనమును నతిసాహసంబుఁ జనవు
నొక్కొక్కఁ డొక్కండు చాలు దోషోత్కరమున
కన్నియును గూడియున్న వి యతనియందు.

ఆగర్భశ్రీమంతుఁడగుట, క్రొత్తగా యౌవన మావిర్భవించుట, అందగాఁడగుట, సాహసము గలిగియుండుట, చనవేర్పడియుండుట యనువీనిలో నేయొక్కటియుండినను నది యనేకదోషములు పుట్టుటకుఁ దావలమగును. అన్నియుఁగూడి యున్నవానికిఁ గలిగెడి దోషముల కవధి యేముండు నని భావము. ఐశ్వర్యమదమత్తులగుట సర్వానర్థములకు, వివిధ వికారములు పొడముటకు మూలమను విషయము నిట్లు చిత్రించినాఁడు.

గీ. త మ్మమానుష కాలోచితంబులైన
కీర్తనంబుల మైపులకించు కొంద్రు
తా మమర్త్యులుగా మదిఁ దలఁతు రహహ
విత్తమదమత్తులైనట్టి వెఱ్ఱిజనులు.

ఐశ్వర్యమదమత్తులైన వెఱ్ఱిజనులు, తమనుండి ధనమును బడయఁ గోరువారు, ఆయాదేశకాలములకు సరిపడని పొగడ్తలచేఁ బొగడునప్పుడు పులకరింపఁజేసికొందురు. పొగడెడివారు స్వర్గాదిలోకములందుండెడి యింద్రాది దేవతలతోఁ బోల్చి నుతించునప్పుడు, తాము మర్త్యులై జన్మించినను, అమర్త్యులము (దేవతలము)అనుకొందురు.మర

నాధర్మముగల మనుజులు మరణములేని దేవతల మనుకొనుటకంటె వేఱొకవెఱ్ఱితన ముండదు. ఐశ్వర్యమదమత్తు లట్టివెఱ్ఱితనమునకుఁ బాల్పడుట సార్వకాలికమైన సత్యము. వారుతమ్మమర్త్యులుగానెట్టుతల తురో యావిషయమునే యీక్రింది సీసపద్యమునం దద్భుతముగాఁ జిత్రించిపెట్టినాఁడు.

సీ. అయ్య! నీవు చతుర్భుజావతారుఁడ వన్న
దమభుజాదండ పార్శ్వములఁ జూచు
రయ్య! నీవు త్రిలోచనావతారుఁడ వన్న
ఫాలమంటుదురు దోఃపల్లవమున
నయ్య! నీవు గజాననావతారుఁడ వన్నఁ
గుంభపీఠము అంటికొనఁ దలంతు
రయ్య! నీవు చరాచరావతారుఁడ వన్న
నందంబు చూడంగ నభిలషింతు

రవసరం బిచ్చుట యనుగ్రహంబు గాఁగ
మోముఁజూపుట యుపకారముగను బలుకు
మాత్రమే యప్పు డధికతరార్థముగఁ ద
లంతు రైశ్వర్యమదబలవంతు లుర్వి.

అర్థార్థులైశ్వర్యమదబలవంతుల నుబ్బింపఁజేయుటకై స్తోత్రము సేయ మొదలిడి, అయ్యా! నీవుచతుర్భుజావతారుఁడవు (నాలుగుభుజములు గల శ్రీమహావిష్ణువవు) అనినంతనే మఱిరెండుభుజములు మొలచిన వేమోయని తమభుజముల పార్శ్వములను జూచెదరు. అయ్యా! నీవు త్రిలోచనావతారుఁడవు (మూఁడుకన్నులుగల ఈశ్వరుఁడవు) అనినచో మూఁడవకన్ను మొలచెనేమోయని చేతితో ఫాలము దడవికొందురు. అయ్యా! నీవు గజాననావతారుఁడవు (గజముఖుఁడవు) అనినంతనే, అందముఁజూడఁ గోరుదురు. దర్శనమున కవకాశమిచ్చుట యను గ్రహముగను, ముఖముజూపుట యుపకారముగను, పలుకుటమాత్రమే యధికమైన పురుషార్థముగను భావింతురు. ఐశ్వర్యవంతుల కిట్టియుబ్బుట పొగరుఁబోతుతనము నాఁటికి నేటికిఁ గూడఁ గానవచ్చునదియే.

సుకుమారునకుఁ దండ్రి యుపదేశించిన నీతియు హృద్యోదాత్తమైనదియే. "గురూపదేశం బఖిలమల ప్రక్షాళన క్షమంబైన తీర్థస్నానంబు, జరామరణ వైకల్యంబులేని వార్ధకంబు, మేదోభారంబులేని గౌరవంబు, సువర్ణరచనలేని కర్ణాభరణం, బుద్యోగంబులేని ప్రజాగరంబు. ఇదియభవ్యులకు సలిలంబు వంబోలె శ్రవణస్థితంబై యుపద్రవంబు నాపాదించు. నీవిటవట్టి నెట్టుకొని పెద్దలమాట వినుము వింటేని ధూర్తులు నిన్నుఁ బ్రకంపింపలేరు. కుటిలులు నిన్నటమటింపలేరు. వంచకులు నిన్ను వంచింపలేరు. పల్లవులు నిన్నువలపింపలేరు. మదంబు నిన్నుఁ గదల్పలేదు. విషయంబు నిన్నాశ్లేషింపలేదు. విను; మనూచానాచారంబును, నాముష్యాయణంబును, నామథితామ్నాయంబును, నధీతాశేషశాస్త్రంబును, నలింగవృత్తియు, ననపకీర్ణంబును, ననభ్యుదితంబును, ననభిస్తుతంబును నైన సూర్యవంశంబునం బ్రభవించిన వాఁడవు. మూఢుండవై యనుష్ఠానబంధంబులగు విషయోపభోగంబులయందును సుఖబుద్ధి యారోపించెదవు. నీయట్టి దుర్బుద్ధిశీలురుగదా నిస్త్రింశంబుఁ జూచి కువలయమాల యనియు, కృష్ణసర్పంబు వీక్షించి కాలాగురు ధూమరేఖయనియును, నంగారంబు దర్శించి బంగారంబనియు భ్రాంతిఁబొందుదురు. మన వంశంబునకు నీవొక్కరుండవ సంతానబీజంబ; వింతయు నెఱింగి బుద్ధిమంతుఁడవై మమ్ము నుద్ధరింపవలదా?" యని యజ్ఞదత్తుఁడు సుకుమారునకుపదేశించినాఁడు.

ఈయుపదేశ క్రమ మతి సుకుమారముగఁ గొనసాగినది. దీనిలో నెన్నియో యుదాత్తభావములు భావనలు గుండ జతఁగూడినవి. ఈ ప్రబంధమునం దేవిషయ మెత్తుకొనిన నది యెంతయు మహితముగనే కొనసాగినది.

(సశేషము

గ్రంథస్వీకారము—సమీక్ష

బండారు తమ్మయ్య

1. శ్రీ బుద్ధచరిత్ర వచనము:—కర్త శ్రీ నిమ్మరాజు వేంకటేశ్వరులుగారు; ప్రకాశకులు, జీవరక్షణ ప్రచారక గ్రంథమాల అనంతవరము, నరసారావుపేట తాలూకా, గుంటూరుజిల్లా క్రౌను-పుటలు 250. వెల రు 1—0—0

మానవుల మాంసభక్షణమునకయి నిర్దాక్షిణ్యముగ మూఁగ జంతువుల విషయమున దేశమునఁ గావింపఁబడుచున్న హింసాకాండ నరికట్టు సదుద్దేశముతో రచితమయిన యుద్గ్రంథమిది. అహింసాతత్త్వ ప్రబోధముకయి యవతరించిన గౌతమబుద్ధుని చరిత్రరూపకముగ ఏడధ్యాయములలోఁ గూర్పఁబడినది. మూఁగజంతువుల మొఱలనాలకించి తత్సంరక్షణమునే పరమ ప్రయోజనముగా నెంచి పరమేశ్వరుఁడే భరతదేశమున గౌతమబుద్ధరూపమున నవతరించెనని ప్రతిపాదింపఁబడినది. కరుణరసమును ద్రవింపఁజేయుచు వివిధవిషయములిందుఁ జర్చింపఁబడినవి. మాంసభక్షణము మానవులకు దైవసంకల్పవిహితమయినది కాదనియు, ప్రకృతి విరుద్ధముగ వారు మాంసభక్షకులగుట మహాపాతకమనియుఁ జక్కఁగా నిరూపింపఁబడినది. రెండవయధ్యాయమందలి మూఁగజీవులు భగవంతుని ప్రార్థించుట, వాని తీర్మానములు 4, 5, 6 అధ్యాయములందలి పశుయజ్ఞములు చేయరాదు, హితోపదేశము మున్నగు భాగములు శ్రద్ధతో నెల్లరు ముఖ్యముగాఁ బఠింపఁదగినవిగ నున్నవి. మాజీ ప్రధానమంత్రి శ్రీ టంగుటూరి ప్రకాశము పంతులుగారు, శ్రీ ధూళిపాళ వేంకటసుబ్రహ్మణ్యము, జాస్తి వేంకటనరసయ్య మున్నగు పండితులు నొసంగిన యభిప్రాయము లిందుఁ గలవు. మాంసాహారము నిషేధించుచు బైబిలులోఁ జెప్పఁబడిన సూక్తులు, పాశ్చాత్య దేశపండితులు, భిషఙ్మణులు పలువురు బోధించిన వాక్యములు "ఆదర్శకులు" అను శీర్షికతో 7 వ యధ్యాయము

నం గోర్డీకరింప దినవి. జీవకారుణ్యము నుద్బోధించు నీగ్రంథమె ల్లరు నాదరించి యందలి సందేశములం బాటించుట శ్రేయస్కరము. గ్రంథమందలి భాష కేవలము గ్రాంథికముగాక వ్యావహారికముగాక సుబోధకమే యయ్యుం బలుతావుల సంస్కరణాపేక్షముగనున్నది. మచ్చునకు ఈ క్రింది వాక్యములు చిత్తగించునది. "మీకు అకాలమృ త్యువులను తెచ్చిపెట్టగల అధికారమే మీశక్తులకున్న యీపాటికి మానవుల, మూగజీవుల సృష్టి ఆగిపోయివుండెడిది. ఉపద్రవములను తెచ్చిపెట్టగల అధికారమే వీటికున్న ఎప్పుడో మీ లెఖప్రకారము ఇచ్చునట్టి జీవబలికి ఆశించి మీరువేసేగడువు కాలమువఱకు పస్తుల తోవుంటూ మీచుట్టూతిరుగవలసిన అవసరములేదని తెలుసు కొనుడు." (పుట 117)

2. సాధన :—కర్త శ్రీ గరిమెళ్ళ వీరరాఘవులుగారు, రామా రావుపేట, కాకినాడ. డెమ్మీ పుటలు 24 వెల 0—4—0 లు. శ్రీరామస్తుతిపరమయిన యీకృతి రమారమి 110 ఉత్పల, చంపక వృత్తములలోం గూర్పంబడినది. కవి శ్రీరామచంద్రునే యిష్టదైవ ముగాం బరబ్రహ్మముగా విశ్వసించిన భక్తవరుండు. గ్రంథారంభ మందలి "మనవి లోని యీ క్రింది వాక్యముల వలన వీరి యీ కృతి రచనోద్దేశము వ్యక్తము కాంగలదు.

"సాధారణముగా మానవునకుం గష్టసమయములోంగాని భక్తి జనింపదనియు, నాపదలు కూడ నరునుద్ధరించుటకే భగవంతుండు నిర్ణయించినాండనియు నానమ్మక. అట్లుదయమందిన భక్తి స్థిరపడు లోపున ననేకావస్థలంబొందవలసివచ్చును. క్రిందుమీందులు నుంబడయ వలయును. ఈ నాయనుభవమే యీచిన్ని పొత్తమున వివరించితిని. సగుణోపాసనయే నిరపాయమగు తరణోపాయము. అందుల కిష్ట దైవము కర్ణధారి శ్రీరాముని కన్న దివ్యచారిత్రుండు లేండు; గాన

నాతఁడే నాపరమదైవము నేడు గడయు" జీవయాత్రలో ఘటిల్లిన పెక్కు కష్టములనుండి కృతికర్త శ్రీరామునందలి దృఢభక్తి మూలమున నే తరించి యీ కృతి రచనమునకుఁ గడంగినట్లున్నది. బహురూపములఁ గవి తన రామభక్తి నిందుఁ బ్రదర్శించినారు. వ్యంగ్యములు, నిందాస్తుతులు పలుతావులఁ బ్రయుక్తములయినవి. భావవ్యక్తీకరణమునకై యెడనెడఁ గొన్ని పద్యములు చతుష్పాద మాత్ర నిబద్ధములు గాక యెక్కుడు పాదములతోఁ గూర్పఁబడినవి.

మచ్చునకు రెండు పద్యములు

ఉ. కర్మము కర్మ మంచిలను గష్టము లొందఁగఁ బ్రోవకుంటివే
కర్మము గుమ్మ మంచచటు గానకపోదురె బంధు జాలముల్
కర్మమె నిన్ను నన్ను సరిగా జతగూర్చిన దోయి రామ! నా
కర్మముఁ దోసిపుచ్చినను గాచుట కేరును లేరొరుల్ ప్రభూ (పుట6)

ఉ. జీవులు నిశ్వసించునది చెల్లెగఁ బీల్చుచుఁ బ్రాణవాయువున్
జీవుల కిచ్చు: జంతువుల చెత్తలఁ గీటకముల్ హరించు; నె
త్తావులు జిమ్మి శుభ్రతను తానయి చేయును గంధవాహుఁ డో
భూవిభూ; యచ్చటచ్చటనె పొందుగ శౌచము కూర్చి పెట్టినా
వెవధ నీకు నింత శ్రమ యెచ్చటఁ గల్గక యుండునట్లుగాన్ (పుట11

3. శృంగారతిలకము :- కాళిదాసకృతి కాంధ్రానువాదము. కర్త; కవిరాజ, సాహిత్య విశారద, ఉప్పాడ రాజారావుగారు, ఎం.ఏ ఆంధ్రోపధ్యాయులు ప్రభుత్వ కళాశాల, కాకినాడ.

శృంగార తిలకమనునది స్త్రీ వర్ణనాత్మకమగు కొన్ని చాటు శ్లోకముల గ్రథనమే కాని నిర్దిష్టమయిన యితివృత్తము గల గ్రంథము కాదు. ఇందలి సంఖ్య 22 శ్లోకములు మాత్రమే. ఇది కాళిదాసీయమనెడి యాభాణకమే గాని యందుకుఁ దగిన యాధారమేదియు లేదు. ప్రాచ్య పాశ్చాత్య విమర్శకలోకము కాళిదాసీయములుగా గ్రహిం

చిన కృతులు, కావ్యత్రయము,నాటకత్రయము,శ్రుతబోధ చ్ఛందము ఋతు సంహారము మొత్తె మెనిమిదింటిలో నిది చేరలేదు. తెలుఁగులో నచ్చటచ్చటి స్త్రీ వర్ణనాత్మక శృంగారపద్యముల నేర్చి కూర్చి శ్రీనాథుని వీథినాటకమను పేరితోఁ గొంత కాలము క్రిందట గ్రథితమయిన చాటు కృతి వంటిదే యీసంస్కృతశ్లోక కృతి కూడనని మా యభిప్రాయము. గతానుగతికముగ నిది కాళిదాసీయమే యని పండిత వర్గమున వెలసిన విశ్వాసము కలిమినాథునిక కవులు పలువురు దీని నింతకు మున్నె యాంధ్రీకరించి యున్నారు. ప్రస్తుతాంధ్రీ కర్త శ్రీ రాజారావుగారు సరసకవితా ధురంధరులు. సహజ ప్రతిభావంతులు. వీరి కవిత సమకాలిక పండిత కవి సంస్తవములకుఁ దావలమయినది. ఈకృతికిఁ బూర్వానువాద కర్తలలో నొకరగు కవిమూర్ధన్య శ్రీ కాకగపర్తి కృష్ణశాస్త్రిగారు "కవితాపరిచితి" అను పేరితోఁ బ్రశంసాత్మకముగ రచించిన యవతారికయే యిందుకు దృష్టాంతము.

మచ్చునకుఁ గ్రింది శ్లోకముల యనువాదములఁ జిత్తగించునది.

"ఇయమ్ వ్యాధాయతేబాలా భ్రూరస్యాః కార్ముకాయతే।
కటాక్షాశ్చ శరాయన్తే మనోమే హారిణాయతే"

గీ॥ బాల!వ్యాధుండవీవు; భ్రూవల్లి ధనువు, వాలుఁజూపులు శరములై వఱలుచుండ నామనోహరిణంబు విన్నాణముగను. గాటముగ నేయఁదొడఁగెదా రాట మొదవ (ప 14)

"అపూర్వోదృశ్యతేవహ్నిః కామిన్యాః స్తనమండలే,
దూరతోదహతే గాత్రమ్ హృదిలగ్నస్తు శీతలమ్"

గీ॥ కామినీ స్తనమండలాక్రాంతవహ్ని, కాననగును నపూర్వమై; గాత్రదహన, దక్షమగు దూరమందున్న; వక్షమందుఁ, బొదువఁ జందన శీతల స్ఫూర్తిఁ గాంచు॥ (ప. 19)

त्युक्तं भवति । अभावस्यानित्यतास्वभावत्वात् । तथा चानित्यता निर्वाणमिति, सा चानित्यता अयत्नसिद्धैवेति निर्वाणमप्ययत्नसिद्धं स्यात् । किंचाभावस्य भावसापेक्षत्वात् भावे नास्ति तत्राऽभावोऽपि न सिद्ध्यतीति भावः ॥७॥

किंच—

यद्यभावश्च निर्वाणमनुपादाय तत्कथम् ।
निर्वाणं नह्यभावोस्ति योऽनुपादाय विद्यते ॥८॥

अभावो नामानित्यता, स च भावमुपादाय प्रज्ञप्यते । नहि भावमनुपादाय अभावो नाम कश्चिदस्ति । यद्यभावरूपं निर्वाणं तर्हि भावसापेक्षं स्यात्। तच नेष्टम् । निर्वाणस्यान्यनिरपेक्षत्वादिति भावः ॥८॥

ननु निर्वाणं यदा भावरूपमभावरूपं वा न भवति, किंतर्हि निर्वाणमिति चेदुच्यते—

यआजवंजवीभाव उपादाय प्रतीत्य वा ।
सोऽप्रतीत्याऽनुपादाय निर्वाणमुपदिश्यते ॥९॥

योऽयमजवंजवीभावः जन्ममरणप्रवाहः स कदाचिद्धेतुप्रत्ययसामग्रीमुपादाय प्रज्ञप्यते । कदाचिच प्रदीपप्रभावत्प्रतीत्य प्रज्ञप्यते । सोयमजवंजवीभावः यदा अनुपादाय अप्रतीत्य वा सामग्रीं न प्रवर्तते तन्निर्वाणमित्युच्यते । जन्ममरणपरम्पराया अप्रवृत्तिर्निर्वाणमिति भावः । सेयमप्रवृत्तिर्न भावो नाप्यभावः । तस्माद्भावाभावविलक्षणमेव निर्वाणमिति ॥९॥

किंच—

प्रहाणं चाब्रवीच्छास्ता भवस्य विभवस्य च ।
तस्मान्न भावो नाभावो निर्वाणमिति युज्यते ॥१०॥

भगवान्बुद्धः भवस्य विभवस्य च प्रहाणमेवोपदिदेश ह । यदि निर्वाणं भावरूपमभावरूपं वा स्यत्तदा तस्यापि प्रहाणं प्राप्नोति । तस्माद्भाव इति वा अभाव इति वा निर्वाणं न शक्यते वक्तुमिति भावः ॥१०॥

ननु क्लेशकर्मणोस्तत्राभावात्स्वयं च भावरूपत्वेन भावाभावोभयरूपं निर्वाणमस्त्विव्याशङ्क्याह—

भवेदभावो भावश्च निर्वाणमुभयं यदि ।
भवेदभावो भावश्च मोक्षस्तच्च न युज्यते ॥११॥

यदि भावाभावोभयरूपं निर्वाणं स्यात्तदा निर्वाणरूपो मोक्षोपि भावाभावोभयरूपस्स्यात् । तथा च मोक्षे संस्कारस्तद्विरामश्च स्यात् । तच्चायुक्तमिति भावः ॥११॥

किंच —

भवेदभावो भावश्च निर्वाणमुभयं यदि ।
नानुपादाय निर्वाणमुपादायोभयं हि तत् ॥१२॥

यदि निर्वाणं भावाभावोभयरूपं स्यात्तदा हेतुप्रत्ययसामग्रीमुपादायैव तद्भवेन्नानुपादाय । यतस्तदुभयं हेतुप्रत्ययसामग्रीमुपादायैव सिद्ध्यति । किंच भावमपेक्ष्यभावः सिद्ध्यति । एवमभावप्रतिद्वन्दी भावः । एवं तावपि परस्परसापेक्षौ । तदेतदसङ्गतमिति भावः ॥१२॥

किंच—

भवेदभावो भावश्च निर्वाणमुभयं कथम् ।
असंस्कृतं च निर्वाणं भावाभावौ हि संस्कृतौ ॥१३॥

भावो हि हेतुप्रत्ययसामग्रीसम्भूतत्वात्संस्कृतः । अभावो हि प्रतीत्यसमुत्पन्नत्वात्संस्कृत एव । निर्वाणं त्वसंस्कृतम् । तस्मात्कथं निर्वाणं भावाभावरूपं भवेदिति भावः ॥१३॥

किंच—

भवेदभावो भावश्च निर्वाणमुभयं कथम् ।
तयोरेकत्र नास्तित्वमालोकतमसोर्यथा ॥१४॥

आलोकान्धकारयोरिव परस्परविरुद्धयोरेकत्रावस्थानासम्भवात्कथं निर्वाणं भावाभावोभयात्मकं भवितुमर्हतीति भावः ॥१४॥

एवं तावन्निर्वाणस्य भावाभावोभयरूपत्वं न सम्भवतीत्युक्त्वा अधुना तदुभयविलक्षणत्वमपि न सम्भवतीत्याह—

नैवाभावो नैव भावो निर्वाणमिति याञ्जना ।
अभावे चैव भावे च सा सिद्धे सति सिद्ध्यति ।॥१५॥

यदि भावो वा अभावो वा कश्चित्स्यात्तदा तत्प्रतिषेधेन भावाभावविलक्षणं निर्वाणमित्येषा कल्पना फलेत । तावेवासिद्धौ । तस्मादेषापि कल्पना निरवकाशेति भावः ॥१५॥

किंच—

नैवाभावो नैव भावो निर्वाणं यदि विद्यते ।
नैवाभावो नैव भाव इति केनैतदज्यते ॥१६॥

यदि भावाभावविलक्षणं निर्वाणं विद्यते तर्हि तन्निर्वाणमेतादृशमिति केनेज्यते ज्ञायते प्रकाश्यते वा । नहि निर्वाणदशायामेवंविधः कश्चिदात्मा विद्यते । एवं सति निर्वाणेऽप्यात्मनस्सद्भावप्रसङ्गः । ननु संसारावस्थित एव कश्चिदेवं परिच्छिनत्तीति चेन्न, स किं विज्ञानेन परिच्छिनत्ति? उत ज्ञानेन? न तावद्विज्ञानेन—निमित्तालम्बनं हि विज्ञानम् । न तदानीं किंचिन्निमित्तमस्ति । तस्मान्न विज्ञानेन परिच्छिद्यते । नापि ज्ञानेन— ज्ञानस्य शून्यतालम्बनस्य अविद्यमानस्वरूपस्यैतादृशनिर्वाणाऽप्रकाशकत्वादित्यलम् ॥१६॥

यदा च निर्वाणे एताः चतस्रः कल्पना न सम्भवन्ति, एवं निर्वाणाधिगन्तरि तथागतेऽपि न सम्भवन्तीति प्रतिपादयन्नाह—

परं निरोधाद्भगवान्भवतीत्येव नोह्यते ।
न भवत्युभयं चेति नोभयं चेति नोह्यते ॥१७॥

निरोधात्परं भगवान्भवतीति वा, न भवतीति वा, उभयमिति वा, नोभयमिति वा नोह्यते । न ज्ञातुं शक्यत इत्यर्थः । यथा च नोह्यते तथा तथागतपरीक्षायामेवोक्तमिति भावः ॥१७॥

किंच—

अतिष्ठमानो भगवान्भवतीत्येव नोह्यते ।
न भवत्युभयं चेति नोभयं चेति नोह्यते ॥१८॥

अतिष्ठमानो हि भगवान् । अतो भवतीति वा, न भवतीति वा, उभयमिति वा, नोभयमिति वा न वाच्य इत्यर्थः । इदमपि तत्रैवोक्तम् ॥१८॥

अत एव—

संसारस्य न निर्वाणात्किंचिदस्ति विशेषणम् ।
निर्वाणस्य न संसारात्किंचिदस्ति विशेषणम् ॥१९॥

यतस्तिष्ठन्नपि भगवान्नोद्यते भवतीति, परिनिर्वृतोपि भगवान्नोद्यते भवतीति अतो निर्वाणसंसारयोरस्ति न कश्चिद्विशेषः । उभयोरपि स्वभावशून्यत्वाऽविशेषादिति भावः ॥१९॥

किंच—

निर्वाणस्य च या कोटिः कोटिस्संस्करणस्य च ।
न तयोरन्तरं किंचित्सुसूक्ष्ममपि विद्यते ॥२०॥

यथा संसारस्य निःस्वभावत्वात्पूर्वापरकोटिकल्पना न सम्भवति, एवं निर्वाणस्यापि निःस्वभावत्वादेव पूर्वापरकोटिकल्पना नास्ति । अतः कोटिद्वयाभावादपि संसारनिर्वाणयोर्नास्ति विशेष इति भावः ॥२०॥

न केवलं संसारस्य निर्वाणेनाविशिष्टत्वात्पूर्वापरकोटिकल्पना न सम्भवति । किंतु अन्या अप्येताः कल्पना न सम्भवन्तीत्याह—

परं निरोधादन्ताद्याः शाश्वताद्याश्च दृष्टयः ।
निर्वाणमपरान्तं च पूर्वान्तं च समाश्रिताः ॥२१॥

निरोधात्परमन्तवान् लोकः, अनन्तवान् लोकः, उभयवान् लोकः, अनुभयवान् लोकः, शाश्वतो लोकः, अशाश्वतो लोकः, उभयवान् लोकः, अनुभयवान् लोक इत्याद्या अपि दृष्टयः कल्पनाः न सम्भवन्ति, यत एताः कल्पनाः निर्वाणं पूर्वापरकोटिद्वयं च समाश्रित्य समुत्पद्यन्ते । यदा तु संसारनिर्वाणयोर्विशेषो नास्ति, कोटिद्वयमपि नास्ति तदा निरालम्बना एताः कल्पना न भवन्तीति भावः ॥२१॥

किंच—

शून्येषु सर्वधर्मेषु किमनन्तं किमन्तवत् ।
अनन्तमन्तवत्किं वा नाऽनन्तं नान्तवच्च किम् ॥२२॥
किं तदेव किमन्यत्किं शाश्वतं किमशाश्वतम् ।
अशाश्वतं शाश्वतं च किं वा नोभयमप्यतः ॥२३॥

यदि कस्यचित्पदार्थस्य कश्चित्स्वभावो भवेत् तदा तस्यैताः कल्पना भवेयुः, यदा तु तादृशः पदार्थ एव नास्ति तदा किमालम्बना एताः कल्पना भवेयुरिति भावः ॥२३॥

ननु भगवता निर्वाणमपि प्रतिषिद्धम्, एवं सति निर्वाणाधिगमार्थं भगवता देशितस्सर्वोपि धर्मः व्यर्थस्स्यादित्याशङ्क्य यदि नाम धर्मःस्वभावतस्स्यात्, तस्य धर्मस्य श्रोतारो वा स्युः, कश्चिद्बुद्धो नाम स्वभावतो भवेत्तदेदमेवं स्यात। स्वभाव एव यदा न सम्भवति तदा कथमेतदुपपद्यत इत्याह—

सर्वोपलम्भोपशमः प्रपञ्चोपशमः शिवः।
न क्वचित्कस्य चित्कश्चिद्धर्मो बुद्धेन देशितः ॥२४॥

इह सर्वेषामुपलम्भाना विज्ञानानां प्रपञ्चानां निमित्तानामुपशमः अप्रवृत्तिः निर्वाणमिति यदुच्यते स उपशमः प्रकृत्यैव शान्तत्वाच्छिवः। यदाचोपलम्भानां निमित्तानां चाप्रवृत्तिः तदा कोपि पदार्थः स्वभावतो नास्ति। अतो बुद्धेन न कश्चिद्धर्मः कस्यापि देशितः। तदा कुतोऽस्माकं यथोक्तदोषप्रसङ्गः ॥२४॥

इति सुबोधिनीव्याख्यासहितमाध्यमिककारिकासु
निर्वाणपरीक्षा नाम पञ्चविंशतितमं प्रकरणम्।

सुबोधिनीव्याख्यासहित-

माध्यमिककारिकासु,

द्वादशाङ्गपरीक्षानाम षड्विंशतितमं प्रकरणम्।

ननु "यः प्रतीत्य समुत्पादः शून्यतां तां प्रचक्ष्महे" इत्यत्र "यः प्रतीत्य समुत्पादं पश्यतीदं स पश्यति" इत्यत्र च प्रतीत्य समुत्पाद उक्तः। कोऽसौ प्रतीत्य समुत्पाद इति शङ्कायां तदङ्गभेदविवक्षया आह—

पुनर्भवाय संस्कारानविद्यानिर्वृतिस्तथा।
अभिसंस्कुरुते यान् तैर्गतिं गच्छति कर्मभिः ॥१॥

अविद्यया अज्ञानेन, निवृत आच्छादितः पुद्गलः, पुनर्भवाय कुशलाकुशलानेकरूपतया, कायिक वाचिक मानसिकरूपतया वा भिन्ना भिन्नान् यान् संस्कारानभिसंस्कुरुते करोति, तैः कर्मभिः, संस्कारैः गतिं पुनर्भवं गच्छति। प्राप्नोतीत्यर्थः ॥१॥

विज्ञानं सन्निविशते संस्कारप्रत्ययं गतौ ।
सन्निविष्टेऽथ विज्ञाने नाम रूपं निषिच्यते ॥२॥

ततः संस्कारपरीतस्यास्य पुद्गलस्य संस्कारहेतुकं विज्ञानम् , आत्मत्वेन अभिमतम् , देवमनुष्यादिरूपायां गतौ सन्निविशते प्रविशति । ततो विज्ञाने सन्निविष्टे सति नाम रूपं च तत्र निषिच्यते । स्थाप्यत इत्यर्थः । तत्र बिम्बप्रतिबिम्बन्यायेन, तुलादण्डनमनोन्नमनन्यायेन वा मरणान्तिकेषु स्कन्धेषु निरुद्ध्यमानेषु एतस्मिन्नेव क्षणे संस्कृताः स्कन्धा उपजायन्ते । अत्र च तुलादण्डदृष्टान्तो बालिशलोकानुरोधेनोक्तः । न तु परमार्थतः । एवं च बिम्बप्रतिबिम्बन्यायेन सिद्धः सकारणकार्योत्पत्तिः प्रतीत्यसमुत्पाद इति सिद्ध्यतीतिभावः॥

निषिक्ते नामरूपे तु षडायतनसम्भवः ।
षडायतनमागम्य संस्पर्शः सम्प्रवर्तते ॥३॥

तदेवं विज्ञानसम्मूर्छितं नाम रूपं मातुः कुक्षौ निषिच्यते । प्रादुर्भवतीत्यर्थः । एवं निषिक्ताभ्यां नामरूपाभ्यां षडायतनस्य दर्शनश्रवणघ्राणरसस्पर्शमननरूपस्य सम्भवो भवतीत्यर्थः । षडायतनमालम्ब्य संस्पर्शः समुपजायते ॥३॥

कः पुनरयं संस्पर्शः? कथं वा सम्प्रवर्तते? इत्यत्राह—

चक्षुः प्रतीत्य रूपं च समन्वाहारमेव च ।
नाम रूपं प्रतीत्यैवं विज्ञानं सम्प्रवर्तते ॥४॥

चक्षुः, रूपं, समन्वाहारं चेति त्रितयं प्रतीत्य चक्षुर्विज्ञानमुत्पद्यते । तत्र विषयो रूपमित्युच्ते । स्कन्धलक्षणं समन्वाहारं नामेत्युच्यते ॥४॥

सन्निपातस्त्रयाणां यो रूपविज्ञानचक्षुषाम् ।
स्पर्शः, तस्माद्धि स्पर्शाच्च वेदना सम्प्रवर्तते ॥५॥

तदेवमेतेषामिन्द्रियविषयविज्ञानानां त्रयाणां यः सन्निपातः, अन्योन्योपकारेण तुल्या या प्रवृत्तिः, सैव स्पर्श इत्युच्यते । तस्माच्च स्पर्शादिष्टानिष्टोदासीनविषयानुभूतिरूपा वेदना समुपजायते ॥५॥

वेदनाप्रत्यया तृष्णा वेदनार्थं हि दृश्यते ।
दृश्यमानमुपादानमुपादत्ते चतुर्विधम् ॥६॥

वेदनाप्रत्ययः यस्यास्सा वेदनाप्रत्यया, वेदनामूलिका तृष्णा उत्पद्यते । सा च वेदनाविषया । कुतः? यस्मादसौ स्पृहयालुः वेदनार्थमेव तृष्णां कुर्वन् द-

ष्यते, तदभिलाषं करोति, तस्माद्वेदनाविषया तृष्णेति भावः । यदा तावदस्य सुखवेदना समुपजायते स तदा पुनः तस्याः सुखवेदनायास्संयोगमभिलषते। एवमभिलषमाणस्य दृश्यमानं चतुर्विधमुपादानं, कर्म उपादत्ते स्वीकरोति । तृष्णाप्रेरितः कर्माणि करोतीत्यर्थः ॥६॥

उपादाने सति भवः उपादातुः प्रवर्तते ।
यस्य न स्यादुपादानं मुच्यते न भवेद्भवः ॥७॥

उपादाने सति कर्मणि स्वीकृते सति कर्तुः भवः प्रवते । यस्तु तृष्णाप्रेरितः कर्माणि करोति तस्य भवोऽवश्यं भवतीति भावः । यस्य तु कर्मोपादानं तृष्णा नास्ति स तु मुच्यते । तस्य भवो न भवति । यस्तु प्रतिसङ्ख्यानेन तृष्णां भस्मीकुर्वन्नुपादानं न गृह्णाति तस्य भवो न भवति । स तु मुच्यत इति भावः ॥७॥

ननु कोयं भवः, तत्राह—

पञ्च स्कन्धाः स च भवः भवाज्जातिः प्रवर्तते ।
जरामरणदुःखादिशोकाः सपरिदेवनाः ॥८॥
दौर्मनस्यमुपायासो जातेरेतत्प्रवर्तते ॥९॥

पञ्च स्कन्धा एव भवः । कायिकं, वाचिकं मानसिकं चेति त्रिविधमपि कर्म भवत्यस्मिन्निति भवः । अनागतं स्कन्धपञ्चकं भवः । तस्माद्भवाज्जातिः । अनागतस्कन्धान्तरं जातिः । सा च जातिः पूर्वस्मात् स्कन्धपञ्चकाज्जायत इत्यर्थः । ततो जातेरेतज्जरामरणादिकं प्रवर्तते । स्कन्धपरिपाको जरा। जीर्णस्कन्धभेदो मरणम् । पञ्चेन्द्रियासन्निपातो दुःखम् । हृदयसन्तापश्शोकः । वाक्प्रलापः परिदेवना । मनोऽनिष्टनिपातः दौर्मनस्यम् । दुःखबाहुल्यमुपायासः। एतत्सर्वमपि जातेरुपजायत इति भावः ॥९॥

संसारमूलान्संस्कारानविद्वान्संस्करोत्यतः ।
अविद्वान्कारकस्तस्मान्न विद्वान् तत्त्वदर्शनात् ॥१०॥

संसारस्य विज्ञानादिप्रवृत्तिलक्षणस्य मूलं प्रधानकारणं संस्काराः, तानविद्वान् संस्करोति फलाभिमुख्यान्करोति । अतोऽविद्वान्कारकः कर्ता भवति । अत इत्यस्यानुवादस्तस्मादिति । यथाऽविद्वान्संस्कारान्संस्करोति न तथा विद्वान्

संस्करोति । कुतः तत्त्वदर्शनात् । तत्त्वदर्शनेसति सर्वभावानामभावादिति भावः।

यतश्चाऽविद्यायां सत्यामेव संस्काराः प्रवर्तन्ते , असत्यां च न प्रवर्तन्ते । अतः—

अविद्यायां निवृत्तायां संस्काराणामसम्भवः ।

अविद्याया निवृत्तिस्तु ज्ञानेनैवास्य बाधनात् ॥११॥

यतश्चाविद्यायां सत्यामेव संस्काराः प्रवर्तन्ते, अतोऽविद्यायां निवृत्तायां सत्यां संस्काराणामसम्भव एव । नन्वविद्यानिवृत्तिरेव कथं सिद्धयतीत्यत्राह— यथोक्तस्य प्रतीत्यसमुत्पादस्य यथावदविपरीतभावनयाऽविद्या निरुध्यते, अज्ञानस्य ज्ञाननिवर्त्यत्वनियमात् । यो हि प्रतीत्यसमुत्पादं सम्यक्पश्यति स सूक्ष्मस्यापि भावस्य न स्वभावं पश्यति । प्रतिबिम्बस्वप्नालातचक्रादिवत्सर्वेषामेव भावानां स्वभावशून्यतामेव पश्यति । य एवं सर्वभावानां शून्यतामवगच्छति स न बाह्यमाभ्यन्तरं वा किंचिद्वस्तूपलभते । एवमनुपलभमानः न क्वचिन्मुह्यति, अमुह्यंश्च न किंचिदपि कर्म करोति । एवं प्रतीत्यसमुत्पादभावनया तत्त्वदर्शिनो योगिनोऽविद्या निवर्तते । प्रहीणाविद्यस्य संस्कारो निरुध्यते ॥११॥

तस्य तस्य निरोधेन तत्तन्नाभिप्रवर्तते ।

दुःखस्कन्धः केवलोयमेवं सम्यङ्निरुध्यते ॥१२॥

एवं योगी आत्मात्मीयादिदर्शनायासनिर्मुक्तः कारकवेदकविरहितं स्वभावशून्यं दुःखस्कन्धं सम्यक् निरुणद्धि । यद्यप्ययं प्रतीत्यसमुत्पादः बाह्याभ्यन्तरभेदभिन्नः नदीस्रोतोवदविच्छिन्नः प्रवर्तते । ननु मरणानन्तरं कथमविच्छेद इति चेदुच्यते । प्रतीत्यसमुत्पादाङ्गेषु पूर्वस्कन्धेषु मरणकाले निरुध्यमानेषु तदा तत्र तस्मिन्नेव क्षणे तुलोन्नमनादिवदौपपत्त्यंशिकानां स्कन्धान्तराणामुत्पादान्न प्रतीत्यसमुत्पादो विच्छिद्यते । किं तु तत्त्वज्ञानादविद्यानिवृत्त्यनन्तरमेव सर्वोच्छेद इति भावः ॥१२॥

इति सुबोधिनीव्याख्यासहित माध्यमिककारिकासु

द्वादशाङ्गपरीक्षानाम षड्विंशतितमं

प्रकरणम् ।

ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తు

అధ్యక్షులు

ఆంధ్రాస్థానకవి, కవిసార్వభౌమ, మహామహోపాధ్యాయ

శ్రీ శ్రీపాద కృష్ణమూర్తిశాస్త్రి.

ప్రధాన కార్యదర్శి, కోశాధికారి

శ్రీ దంటు భాస్కరరావు.

సహాయ కార్యదర్శి

శ్రీ మద్వ్యూరి సూర్యనారాయణశాస్త్రి.

(ఉభయభాషాప్రవీణ, ఏ)

కార్యనిర్వాహక సభ్యులు

1. శ్రీ కోట శివనాథశాస్త్రి.
2. శ్రీ, రా. సా. మాదిరెడ్డి సీతారామయ్య. బి. ఏ., బి. యల్.,
3. శ్రీ వేదుల రామచంద్రకీర్తి, ఎం. ఏ., (ఆనర్సు) బి. ఇడి.,
4. శ్రీ చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రి (వ్యాకరణవిద్యా,భాషా,ప్రవీణ)
5. శ్రీ కాకరపర్తి కృష్ణశాస్త్రి (కవిమూర్ధన్య, ప్రౌఢకవిచంద్ర)
6. శ్రీ యండమూరి వేంకటరమణ (మధురకవితావిశారద)
7. శ్రీ బండారు తమ్మయ్య (ఐతిహాసికసమ్రాట్)
8. శ్రీ జయంతి బుచ్చిరామశర్మ.
9. డాక్టరు శ్రీ ఇవటూరి జోగారావు, (యం. బి. బి. యస్.,)
10. శ్రీ చిరువోలు కోటీశ్వరరావు.

పత్రికా సంపాదకుఁడు :

శ్రీ చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రి

సంపాదక సహాయులు :

శ్రీ బండారు తమ్మయ్య (విమర్శకాగ్రేసర, ఐతిహాసికసమ్రాట్)

ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్ప్రచురణములు

శ్రీ సూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటువు

1వ సంపుటము	...	రు 6—0—0
2వ సంపుటము	...	6—0—0
3వ సంపుటము	...	6—0—0
4వ సంపుటము	...	6—0—0
5వ సంపుటము	...	10—0—0
6వ సంపుటము	...	10—0—0
7వ సంపుటము	...	[ముద్రణములో నున్నది]

కవిజనాశ్రయము

వేములవాడ భీమకవి విరచితము.

పెక్కుపాఠభేదములతోఁ గూడిన వెనుకటివిషయ మంతయుఁ గలిగి
తిరిగి తృతీయముద్రణపీఠికతో ముద్రితమైనది

వెల రు 1—50.

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు,
కాకినాడ.

Published by Andhra Sahitya Parishat, Kakinada.
Edited by C. Papaiah Sastry
Printed by J. Bhaskara Rao at Republic Press Kakinada.